

MALİKÎ NEVAZİL FIKHINDA FURÛUN FURÛA TAHRİCİ Alhusein Musbah Omran Muftah*

Öz

Bu çalışmada furûun furûa tahrirci incelenmiş ve bu tahrircin Malikî fikhına etkisi konu edinilmiştir. Çalışmada mezkûr tahrircin hakikatinin ne olduğu, hangi türlerde görüldüğü, kurallarının ne olduğu ve Malikîlerde ne vazil fikhıyla ne ölçüde ilişkili olduğu sorularına yanıt aranmıştır. Çalışma yalnızca Malikî fikhıyla sınırlı kalmamış, tahrircin nevâzil fikhına olan faydasına ve tahrirc yapabilmek için muharricinin uyması gereken prensiplere de değinilmiştir. Bu bağlamda tahrircin aslında içtihat dallarından biri olduğu vurgulanmış, özellikle ne vazil meselelerdeki fonksiyonuna dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tahrirc, İslam Hukuku, Nevâzil Fıkhı, Malikî Mezhebi

Takhrij of Furu on Furu in Fiqh of Nawazil in Maliki's Doctrine

Abstract

In this study, takhrij which is furu's on furu was investigated and the effect of this assessment on Maliki 's doctrine was discussed. In the study, the answers of the questions of what the truth of the assessment is searched, what types it is seen, what the rules are and the extent to which it is related to the jurisprudence in the mansions. The study was not limited to the Maliki jurisprudence, but the utility to the Islamic jurisprudence of the sanction and the principles that the muharric must obey in order to determine it were also mentioned. In this context, it was emphasized that the estimation is actually one of the branches of jurisprudence, and its function is in nawazil issues has been pointed out.

Keywords: Takhrij, Islam Law , Fiqh of Nawazil, Maliki 's Doctrine

GİRİŞ

Furûun furûa tahrircinin ortaya çıkışı, mezheplerin teşekkülü ve yayılması dönemine tekabül eder. Nitekim kurucu imamlardan nakledilen fetvalar ve içtihatlar, kendilerinden sonraki dönemlerde ortaya çıkan yeni meseleleri kapsayıcı nitelikte değildir. Bu durum fikhî meselelerde imamlarının içtihatlarına müracaat etmeyi adet haline getirmiş insanları, karşılaştıkları yeni meseleleri çözmek adına tahrirc faaliyetine sevk etmiş, böylece tahrirc ilmi ortaya çıkıp yayılmıştır. Dolayısıyla tahrirc, dört mezhepten birinin prensiplerine bağlı kalarak ne vazil meselelerin hükmünü tespit etmek olduğu için onun bir tür içtihat faaliyeti olduğunu söylemek de mümkündür. Bu bağlamda özellikle ne vazil meselelerinin çözümü noktasındaki kritik rolü açısından tahrirc faaliyetine yönelik araştırmaların ehemmiyeti anlaşılmaktadır. Bir yandan ilgili ehemmiyetin nazarı itibara alınması diğer yandan da Malikî mezhebinde tahrircin

* Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, hosein81227@gmail.com

hem teorik hem de pratik açıdan kullanımı ve önemi üzerine modern çalışmaların yok denecek kadar az olması bizi bu konuya eğilmeye sevk etmiştir.

Bu çalışmada tahrîcin türlerinden biri olan furûun furûa tahrîcinin ne vazil meselelerin hükmünü belirlemedeki fonksiyonuna değinilecek, özellikle Malikî mezhebinde furûun furûa tahrîcinin nasıl gerçekleştiği, mezkûr tahrîcin türlerinin ve kurallarının neler olduğu sorularına cevap aranacaktır. Ayrıca tahrîc faaliyetinin hakikaten içtihadın türlerinden biri olup olmadığı sorgulanacaktır. Tahrîcin usûl ilmindeki yeri ve önemi hakkında pek çok eser telif edildiği bilinmektedir. Terminolojik anlamda tahrîc kurucu imamların metinlerine dayanarak farklı meselelerin hüküm açısından furûattaki benzerine kıyas edilmesidir. Ancak burada konumuz itibarıyla kastettiğimiz anlam, hakkında kurucu imamlardan rivayetin bulunmadığı nâzile (kurucu imamların döneminde olmayıp daha sonra ortaya çıkan) bir meselenin hükmünü, kendilerine ittiba edilen imamın mezhebinin temel esaslarına göre tespit etmektir.

Furûun Furûa Tahrîci

İmam Mâlik furûun furûa tahrîci konusunda bir kısım müçtehidin uygulamalarına dayanarak konu hakkındaki hükmünü söz konusu uygulamalar üzerine inşa etmiştir. İmam Mâlik'in dayandığı müçtehitlerin uygulamaları ise furûun furûa tahrîcini ele alan kaynaklarda işlenmektedir.¹

Müçtehit imamlardan nakledilen fıkha dair furû meseleler, içtihatlar, teorideki ve pratikteki fetvalar zamanın ilerlemesiyle insanların ihtiyaç duyduğu her şeyi kapsamıyordu. İlişkilerin, uygulamaların çoğalması ve müçtehit imamların zamanında bulunmayan yeni olayların ortaya çıkması sebebi ile mevcut hükümler, karşılaşılan yeni meselelerde insanların ihtiyaçlarına cevap vermiyordu. Bu sebeple, Mâliki fıkıh kitaplarında bulunan veya imamların hakkında görüş beyan ettikleri meselelere benzetilerek ya da ortak bir illette birleştirilerek karşılaşılan yeni olaylar karşısında hüküm çıkarma ihtiyacı hissedildi.

Hüküm çıkarma ve meseleleri çözmeye hususunda kullanılan bu metot, fukahânın ve usulcülerin tabiri ile tahrîc uygulamasıdır. Bu uygulamayı fetvayla, fetvanın şartlarıyla, vasıflarıyla, edebiyatla vb. konularla ilgili olan kitaplar ve usul kitapları "içtihat ve taklit" konuları altında ele almıştır.² Bu hususlar, fukahânın ve usulcülerin gerek ikrar ettikleri eserleri gerek sözleri ve gerekse fiilleri olsun imamların furûlardan hüküm çıkarmak şeklinde ifade ettikleri şeydir. Söz konusu faaliyet furû meselelerinin furûlara tahrîci diye isimlendirilir. İlgili kavramın tarifini yapabilmek öncelikle kavramın oluştuğu kelimelerin tarifini yapmaya dayanmaktadır. Furûun Furûa tahrîci kavramı, furû ve tahrîc kelimelerinden oluşmaktadır. Şimdi bu kelimeleri açıklayacağız.

A) Tahrîcin Tarifi

Öncelikle *h-r-c* kökünden mastar olan tahrîc kelimesi sözlükte bir şeyden çıkmak veya iki rengin karışması anlamındadır.³ Bu kelimenin iftiâl ve

¹ Bkz. Yâkup Elbâ Hüseyin, *et-Tahrîc inde'l-Fukahâi ve'l-Usûliyyîn*, Dirâse Nazariyye Tatbikiyye Te'sîliyye, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1414. s.255.; Saddam Muhammedî, *Tahrîcu'l-Furû ale'l-Furû inde'l-Mâlikiyye*, s.30.

² Elbâ Hüseyin, *et-Tahrîc inde'l-Fukahâi ve'l-Usûliyyîn*, s.186.

³ İbn Faris er-Râzî, *Mekâyîsi'l-Luga*, thk. Abdusselam Harun, Dâru'l-Fikr, h. 1399, c, II, s. 175-176.

istif'âl babındaki kullanımları da çıkartmak anlamındadır.⁴ Öğrencisine ders veren hoca için de tefil babında “harrace” şeklinde bir kullanım vardır. Bu kullanımdan maksat öğrenciye ders vermek suretiyle onu cehaletten çıkartmaktır. Renklerin karışması anlamına gelince bu mananın birkaç vechi vardır. Örneğin bu kelime bir arazinin bir kısmı yeşillik olup yeşillikler arasında yerin beyazı görülmesi anlamında tefil babında kullanılmaktadır.⁵ Sürünün bir kısmındaki otları yiyip de bir kısmındaki otları yemediği araziden çobanın sürüyü çıkarması şeklindeki kullanım da bir başka vechidir. Yine bu örnekte otlağın sürü tarafından yenilmeyen bölümlerinin yeşil olması ve yenilen bölümlerle renginin farklı olması suretiyle renklerin karışması söz konusudur.⁶ *Mu'cemu'l-Lugatu'l-Arabiyye*'de terminolojik anlamdaki tahrir ile lügat açısından tahrir kelimeleri arasındaki münasebet veçhinin tefsiri bir vecih⁷ olduğu ifade edilmiştir. Buna göre her iki anlamdaki tahrir, herhangi bir meselenin veya işin doğru olduğunu ya da kabul edildiğini ifade etmek için kullanılır. Ayrıca tahririn birçok manasının olduğundan bahsedilir. “Nassların teviline yönelik yöntemsel çalışma prensipleri” – “hüsnü tevîl” – “meselenin sıhhatini ortaya koymak için vecihleri ortaya koymak” şeklindeki manalar bunlardan bazılarıdır.⁸ Yukarıda ortaya koyduğumuz veriler ışığında tahririn lügat olarak *eşyayı veya işleri izhar etmek* şeklindeki mana etrafında dönüp dolaştığı görülmektedir. Zaten tahrir yapan kimse de birbirine benzer meseleler arasında fark olmadığını izhar etmek suretiyle aynı şeyi yapmaktadır.

B) Furûun Tarifi

Furû kelimesinin müfredi fer'dir. Ferraa yüferriü tefrî' kökünden müştaktır. İsmi faili müferri' ismi mefulü ise meferra'dır.⁹ Yücelik, yükseklik, ululuk ve yırtıcı hayvan gibi anlamlara gelir. Fer', her şeyin en üstü, zirvesi ve ucu manasındadır.¹⁰ فَرْع المسألة (Ferraal meselete) kullanımı meseleyi dallara ve şubelere ayırdı anlamındadır.¹¹ Bir kadının saç çok olduğu zaman فرعت المرأة شعرها (ferraat el meretü şa'rahe) ve امرأة فرعاء (imraatün fer'âu) kullanımlarıyla ifade edilmektedir.¹² Ayrıca ağacın dalları çok olduğu zaman da bu durum تفرعت أغصان الشجر (teferraat egsânu ş-şecer) cümlesi ile ifade edilmektedir.¹³

⁴ el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-Ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî – İbrahim es-Semirâî, Dârü'l-Hilâl, c. IV, 158-159.

⁵ el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-Ayn*, c. IV, 159.

⁶ İbn Faris er-Râzî, *Mekâyisi'l-Luga*, c. II, s. 186.

⁷ Kelimenin sözlük anlamı ile ıstılahtaki kavram anlamı arasında bağlantıyı sağlayan bir takım vecihler bulunur. Bu vecihler çoğunlukla vechü't-tesmiye (isimlendirme yönü) ifadesiyle açıklanır. Tefsiri vecih te bu vecihlerden biri olup iki anlamın birbirini açıklaması anlamındadır.

⁸ Ahmed Muhtar Ömer, *Mu'cemu'l-Lugati'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra*, Alemü'l-Kütüb, h. 1429, s. 1581.

⁹ Bkz. Ahmet Muhtar Abdu'l-Hamîd, *Mu'cemu'l-Lugati'l-Arabiyyeti'l-Muâsır*, Âlemü'l-Kütüb, 1429 h., fer' maddesi, madde no. 3740.

¹⁰ Halil b. Ahmet el-Ferâhidî, *el-Ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî, Dârü ve Mektebetü'l-Hilâl, t.y., c.II., s.126.

¹¹ Ahmet Muhtar Abdu'l-Hamîd, a.g.e., fer' maddesi, madde no. 3740.

¹² Ebûbekir b. Dureyd, *Cemheretü'l-Lüga*, thk. Remzi Münîr, Dârü'l-İlim li'l-Melâyîn, Beyrut, 1987, c.II., s.767.

¹³ Bkz. el-Cevherî, İbrâhim b. Hammâd, *Shâh*, thk. Ahmet Abdulgafûr Attâr, , Dârü'l-İlim li'l-Melâyîn, Beyrut, 4. baskı, 1407 h., s.1258.

Fer' lafzının bu tariflerinden fer'in bir şeyin cüzü veya bir kısmı olduğu anlaşılmaktadır. Cüz veya kısım manaları ise tahrîc ıstılahında usulün veya külli kaidelerin içinde bulunan meselelere fer' denmesi açısından ıstılahta fer' ile kast edilen manalardır.

C) Furûun Furûa Tahrîc Edilmesi Kavramının Terim Anlamı

İlk dönem Mâlikî âlimleri “furûun furûa tahrîc edilmesi” kavramının tarifine önem göstermemişlerdir. Bu sebeple aşağıda gelecek bölümde tahrîcin bu çeşidi hakkındaki tanımlamaları ele alacağız.

İbn Ferhûn'un Tarifi

İbn Ferhûn'dan önce bu kavramın levazımına ve taalluk ettiği konulara işaret eden İbn Rüşd el-Cedd¹⁴, el-Lahmî¹⁵, Karafî¹⁶ ve eş-Şerîf et-Tilmisânî¹⁷ gibi isimler bulunsa da İbn Ferhûn, bu kavramı tarif eden ilk kişi olarak kabul edilir. İbn Ferhûn'un tarifi, bir şeyi nevelerini beyan ederek açıklama türünden bir tariftir. O, tahrîcin bu nevinin hakikatini, tam olarak ne olduğunu tarif etmek yerine onun çeşitlerini açıklayarak bir tarif yapmaya önem göstermiştir. Onun bu tarifi tahrîcin diğer nevelerini ve tarifin diğer suretlerini de kapsayan veciz bir tariftir. O, tahrîci şöyle açıklamaktadır: “*Bil ki, tahrîcin üç nevi vardır. Birinci nevi, hakkında şer'i delil olmayan bir meselenin hükmünü, delili sabit olan başka bir meseleden çıkarmaktır. İkinci nevi, delili sabit olan bir meseleden*

¹⁴ Tam ismi Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmet b. Rüşd el-Kurtubî'dir. Birçok eseri olmakla beraber en önemli eserlerinden biri *el-Beyân ve't-Tahsil*'dir. 520 yılında vefat etmiştir. bkz. Muhammed Mahlûf, *Şeceratü'n-Nûr'uz-Zekiyye*, s.190. İbn Rüşd el-Cedd'in şu sözü bu kavramın tarifine hamledir. “*Yeni bir mesele ortaya çıktığı zaman ve bu meselenin hükmü Kur'an'da, Hadis'te ve ümmetin icmasında bulunmuyorsa, yeni mesele ile bütün bunlar içerisinde bir illeti birleştirmek te mümkün değil ise, ortaya çıkan yeni mesele bu üçünden çıkarılan bir hükümde veya bu üçünden çıkarılan bir hükümden elde edilen diğer hükümde bulunuyorsa meseleyi bu hükme kıyas etmek gerekir.*” Bkz. İbn Rüşd, *el-Mukaddimâtü'l-Mümeşhedet*, thk. Muhammed Hacı, Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1408 h., c.I., s.38.

¹⁵ Tam ismi Ebu'l-Hasan el-Lahmî'dir. Fıkıh, hadis, dil ve edebiyat gibi alanlarda kendini yetiştirmiştir. Yaygın görüşe göre 478 senesinde vefat etmiştir. bkz. İbn Ferhûn el-Ya'merî hakkındaki tercüme, *ed-Dibâcü'l-Mezheb*, thk. Muhammed el-Ahmedî, Dârü't-Türâs li't-Tab'i ve'n-Neşr, Kâhire, c.II., s.104-105.;Kâdî İyâz, *Tertîbü'l-Medârik ve Takrîbü'l-Mesâlik*, thk. Saîd A'rab, Matbaatu Fedâleti'l-Muhammediyye, 1983, c.VIII., s.109. Lahmî'nin tahrîcten bu neviye ulaştığını görmekteyiz. O da şöyle demektedir: “*Bize göre furû meselelerde içtihatla ve kıyasla hüküm vermenin gerektiği hususunda hiçbir ihtilaf yoktur.*” Bkz. el-Lahmî, *et-Tebşıra*, thk. Ahmet Necip, Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, Katar, 1432 h., c. XV., s.4958.

¹⁶ Karafî de şöyle demektedir: “*İmanın hükümlerini Şer'i delillerle tespit edilmiş müstakil bir mesele gibi hüküm çıkarılan usul olarak ele alır. Çoğunlukla hüküm konusunda imamın delili ile yetinir. Deliller konusunda müstakil bir mesele gibi herhangi bir muarız araştırmaz. İşte bu bizim ashabin vafidır-vucuh ashabi-*” bkz. Karafî, *Envâru'l-Burûk fî Envâi'l-Furûk*, c.II., s.122.

¹⁷ O da şöyle demektedir: “*O (kendisine kıyas edilen tarafın başka bir asıldan fer' olması) bize göre Mâlikî mezhebinde şart değildir. Bize göre hükmü başka bir asla kıyas edilmesi sonucu sabit olan asıl üzerine kıyas yapılması caizdir.*” Bkz. Ebû Abdullah eş-Şerîf et-Tilmistânî, *Miftâhu'l-Usûl fî Binâi'l-Furû ale'l-Usûl*, thk. Ahmet Halefu'l-Allah, el-Cezîra li'n-Neşri ve't-Tevzî', Mısır, t.y., s.162.

ondaki hükmün tersi olan hükümle başka bir meselenin tahrîc edilmesidir. Üçüncü nevi ise, aynı hükme sahip birbirine benzer iki meselenin farklı delillerinin bulunması ve bu meselelerin mukayesesine de bir engelin olmamasıdır. Delil birinci meseleden nakledilir ve diğer mesele tahrîc edilir. Bu durumda delilin kendisinden nakledildiği mesele nass, diğer mesele ise muharrec olur.”¹⁸

Tahrîcin bu türü hakkında tarif yapan diğer mezheplere mensup isimler de mevcuttur. Örneğin İbn Teymiye “bir meselenin hükmünü benzer bir meseleye nakletmek ve iki meseleyi de hüküm noktasında eşitlemek” olarak tarif etmektedir.¹⁹ Bu tarifin benzerini farklı isimler de nakletmiştir. Bunlardan biri olan Merdâvî²⁰, ilgili kavramı *el-İnsâf*²¹ isimli kitabında tarif eder. Tahrîc kavramı hakkında İbn Bedrân²² ve diğerleri de bunlara benzer tarifler yapmışlardır.²³ Muhammed Ali’den şu tarif nakledilmiştir: “Âlimlerin istilahında taharrüc, belli hükümlere müstemil kaidelere konu olan cüzi meseleleri bil fiil incelemektir.”²⁴ Aynı şekilde eş-Şeyh Ulvî Sekkâf tahrîci, “Mezhep fakihlerinin, bir olay hakkında imamlarından gelen hükmü benzer başka bir duruma nakletmeleridir.” diye tarif etmektedir.²⁵ Bu tarifler için -tahrîc çeşitlerini dikkate almadan tahrîcin bütün çeşitlerini kapsamadığını ve manasını tam olarak karşılamadığını kabul etmekle beraber genel manada tahrîcin tarifleri demek mümkündür. İlgili kavram hakkında yapılan diğer tarifler de incelendikten sonra tahrîcin tam tanımı ileride yapılacaktır.

¹⁸ İbn Ferhûn, *Keşfu'n-Nikâbi'l-Hâcib*, thk. Hamza Ebû Fâris; Abdu's-Selâm eş-Şerîf, Dârü Garbî'l-İslâmî, Beyrut, 1990, s.104-105.

¹⁹ İbn Teymiye, Takıyuddin Ebu'l-Abbâs Ahmet ibn Abdi'l-Halîm ibn Abdu's-Selâm, *el-Müsevve'de fi Usûli'l-Fıkh*, Matbaatü'l-Medenî, Mısır, 1384 h., s.533.

²⁰ Tam ismi Ebû'l-Hasan Ali b. Süleyman'dır. Lakabı Alâüddîn'dir. Nablus'ta doğmuş, sonra Dimeşk'e gitmiş ve 885 h. yılında vefat etmiştir. Eserlerinden bazıları şunlardır: *el-İnsâf fi Ma'rifeti'r-Râcih mine'l-Hilâf, et-Tenkihü'l-Müşebbe' fi Tahrîri'l-Ahkâmi'l-Mükenne', Tahrîrü'l-Menkül*, bkz. Hayreddin ez-Zerkelî tercümesi, *el-A'lâm*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 5. baskı, 1980, s.2. Ayrıca bkz. Ebû'l-Fellâh b. İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb fi Ahbâri Men Zeheb*, thk. İhyâu't-Türâsi'l-Arabî komisyonu, Dâru'l-Âfak, Beyrut, t.y, c.VII., s.340.

²¹ Merdâvî, *el-İnsâf fi Ma'rifeti'r-Râcih mine'l-Hilâf alâ Mezhebi'l-İmâm Ahmet b. Hanbel*, c.I., s.6;c.XII., s.257.

²² İbn Bedrân ismi ile tanınan Abdülkâdir b. Ahmet b. Mustafa b. Abdurrahim'dir. Fıkıh usulü âlimi ve aynı zamanda tarihçidir. Dimeşk'te doğmuş, 1346 h. senesinde vefat etmiştir. Eserlerinden bazıları şunlardır: *Cevâhirü'l-Efkâr ve Meâdinü'l-Esrâr fi't-Tefsîr, Şerh-u Süneni'n-Nesâi*, bkz. Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifîn*, c.V., s.238.

²³ Bekir Ebû Zeyd, *el-Medhalü'l-Mufassal ilê Fıkhî'l-İmâm Ahmet b. Hanbel*, Dâru'l-Âsime, 1417 h., s.37.

²⁴ Muhammed Ali, *Tehzîbü'l-Furûk ve'l-Kavâidu's-Sitte fi'l-Esrâri'l-Fıkhîyye*, Kitâbu'l-Furûk eserinin haşiyesidir. Vizâratü'ş-Şuûni'l-İslâmiyye ve'l-Evkâf ve'd-Da've ve'l-İrşâd, Suûdiyye, 2010, c.II., s.131.

²⁵ Ulvî es-Sekkâf, *el-Fevâidü'l-Mâlikiyye*, s.42-43.

D) Çağdaş Dönem Mâlikiler'in Furûun Furûa Tahrîci Hakkındaki Tarifleri

Mâlikiler arasında söz konusu kavram hakkında birçok tarif yapılmıştır. Ancak bu tarifler içerisinde öncekilerden farklı bir tanım geliştirenlerin olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla aralarında küçük farklar mevcut olsa da tariflerin çoğunluğu İbn Ferhûn'un tarifi etrafında dönmektedir. Aşağıda bu tariflerden bazılarını aktaracağız.

Furûun furûa tahrîci, *hakkında delil bulunmayan yeni bir mesele için mezhebin delillerinden ve aynı yöntemle ele alınan diğer meselelerden hüküm çıkarmak* şeklinde tarif edilmiştir.²⁶ Bu tariften kesin naslarla sabit olan şer'i hükümler ile tahrîc yapan müctehidin içtihadının aynı seviyede ele alındığı anlaşılmaktadır. Ancak bu hususta birtakım itirazlar bulunmaktadır. Aynı şekilde bu tariften, söz konusu tarifi, hakkında delil bulunmayan yeni meseleye dair furûun furûa tahrîc edilmesi metoduna hasredildiği de anlaşılmaktadır. Furûun furûa tahrîci nevelerinden biri 'hakkında delil bulunan bir furûun aynı şekilde delili bulunan diğer furûa tahrîc edilmesidir.' Söz konusu tarif itibara alınırsa bu nevi, fer'i tahrîcin dışında kalmış olmaktadır. Söz konusu kavram, "Mezhebin metodu ve delilleri çerçevesinde amelî şerî hükümlerin üretilmesidir." şeklinde de tarif edilmiştir.²⁷ Bir diğer tarif, "Hakkında imamlardan nakledilen görüş bulunmayan fıkıhla ilgili furû meselelerde imamların görüşlerine ulaşılan ilimdir. Bu ulaşma, meseleyi hükümde ya da hükmün illetinde benzer bir meseleyle birleştirmekle veya meseleyi imamlardan gelen nakillere dahil etmekle veyahut üzerine tahrîc yapılan meseledeki hükmün tersini yeni meseleye vermekle olur."²⁸ Bu tarif uzun olmasına karşılık kavram hakkındaki tariflerin en ideali gibi görünmektedir. Çünkü burada imamların mesele hakkındaki görüşleri hüküm olarak değil görüş olarak ele alınmıştır ki doğru olan da budur. Ayrıca mezkûr tanımlama furûun furû üzerine tahrîc edilmesine bir nevi daha eklemiştir.

Yukarıdaki tarifler ve diğer tarifler²⁹ göz önüne alınarak Mâliki mezhebine göre furûun furûa tahrîci için şöyle bir tanım yapmamız mümkün olur: Cüz'i bir meseleyi, tek bir kıyas işlemi ile delili sabit olan başka bir cüz'i meseleyle birleştirmektir. Başka bir deyişle söz konusu meselelerden ilkinin ikincisinin hükmünü vermektir. Yani hükmünün tespit edilmesi gereken furû mesele için mezhep içindeki hükümlerden ve görüşlerden hüküm çıkarabilmektir. Bu mesele ister yeni bir mesele olsun isterse kıyas edileceği benzerindeki delilden farklı bir delil taşıyan mesele olsun. Bu durumda üzerine kıyas yaptığımız mesele fıkıh ya da usul kaidesi değil cüz'i bir furû olmaktan ibarettir. Bu tarifte kıyası, mefhumât ve takrirât gibi diğer tahrîc kaynaklarına değil sadece delil ile kısıtlanmış oluruz. Çünkü delili olan meseleye tahrîc

²⁶ Nezîr Hammâd, *Tahrîcu'l-Furû ale'l-Furû inde'l-Mâlikiyye*, Dirâsetü Te'siliyye mea Nezece-i Tatbikiyye, Filistin Üniversitesi, s.219.

²⁷ Nevvâr b. Şelî, *Nazariyyetü't-Tahrîc fi'l-Fıkhi'l-İslâmî*, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1431 h., s. 62

²⁸ İsmail Neffâz, *Tahrîcu'l-Kavâidi'l-Makâsidiyye ve Elyetü'n-Nazari'l-İcrâiyye*, Dirâsetün fi'l-Menhec, s.292.

²⁹ el-Halîfi'nin tarifi gibi: "Mâlikî mezhebine mensup bir müctehid yeni mesele karşısında imamından ya da imamın ashabından nakledilen görüş bulamadığı zaman hakkında nakil bulunan meseleden hakkında görüş bulunmayan meselenin hükmü çıkarabilir." Bkz. Abdülaziz el- Halîfi, *el-İhtilâfu'l-Fıkhi fi Mezhebi'l-Mâlikî Mustalahâtuhu ve Esbêbuhu*, 1414 h., s.149-250.

yapmak Mâlikiler'e göre baskın olan tahrîctir. Kıyas edilenle (benzeyenle), kendisine kıyas edilen (kendisine benzetilen) fer' arasında hükmün inşa edildiği illet konusunda fark yoktur.³⁰

2. Furûun Furûa Tahrîc Edilmesi İlminin Konusu

Furûun furûa tahrîc edilmesi ilminin ele aldığı bahisler ve mevzular genellikle imamların konu hakkındaki hükümlerinin, uygulamalarının ve takrirlerinin dışına çıkmamaktadır. Çünkü söz konusu ilimde ilk olarak, hükmü elde edilmek istenen yeni ortaya çıkmış cüzi olaylar hakkında mezhep imamlarının benzer olaylara yaklaşım tarzı tespit edilir. Sonra yeni mesele kıyas yoluyla veya aynı delillerin ya da delillerdeki mefhumlar göz önünde bulundurulmak suretiyle imamların ele aldığı mesele ile birleştirilir. Muharricte bulunması gereken vasıflar, tahrîc yapabilmesi için gerekli olan şartlar, tahrîc edilen hükümlerin vasıfları ve dereceleri de bu ilmin konusu altına girmektedir.³¹

A) Furûun Furûa Tahrîc Yapmanın Faydası

Furûun furûa tahrîci ilmi, yeni olaylarla karşılaşan müçtehitlerin tahrîc yapması konusunda faydalıdır. Çünkü müçtehit tahrîc yöntemi ile önceden yaşanmış cüz'i meselelerden, yeni bir olay meydana geldiği zaman olayın ortaya çıktığı esnada hakkında soru sorulmadığı veya olay hakkında bir şey söylenmediği için hükmü bilinmeyen yeni meselelerin hükümlerine ulaşır³²

Yukarıda zikredilen tahrîc çeşitlerini şu şekilde özetleyebiliriz. Yeni gelişen olaylar hakkında hüküm çıkarmak isteyen bir müçtehit tahrîc konusunda çoğunlukla mezhep imamlarının yeni olaylar karşısındaki tahrîc usulüne ve furûuna başvurur. Bunun sebebi yeni gelişen olay hakkında açık şekilde şer'i delil veya fıkıh kaidesi bulunmamasının yanı sıra olay esnasında şer'i delil veya imamlardan nakledilen görüşten hüküm çıkarabilecek, mutlak içtihat yapabilecek kimselerin son derece az olmasıdır. Bu durumda müçtehit ve fakih, yeni olayın haramlık veya mubahlık açısından hükmünü belirleyebileceği delillerin benzerini bulabilmek, bu meselenin imamlar arasında ihtilafli bir mesele olup olmadığını tespit edebilmek için mezhep imamlarına ait fikhî meseleyi araştırma ihtiyacı hisseder. Buna ek olarak tahrîc, fakih için mezhep imamlarının yeni ortaya çıkan olayın benzeri hakkındaki görüşlerinde itimat ettikleri aslı ve mesnedi bilmesini gerektirir. Bu sebeple hükmü, muteber olan kıyas çeşitlerinden biri ile sınırlandırır.

Mâlikilere göre tahrîc çeşitlerinden biri olarak *Müdevvene*'de nakledilen bu nevine şu örnekleri verebiliriz:

1) İmam Mâlik'in içerisinde ekmek ıslatılan sudan abdest almadığı nakledilmektedir. Ancak içerisinde mercimek, bakla veya kuru hubûbât ıslatılan suda abdest alınıp alınamayacağı hakkında ise onun bir görüşü bulunmamaktadır. İbnü'l-Kâsım, hakkında İmam Mâlik'ten nakil bulunmayan bu meseleyi hakkında İmam'dan nakil bulunan meseleye kıyas etmiş ve aynı hükmü (abdest alınamayacağını) tahrîc etmiştir. *Müdevvene*'de Sahnûn³³,

³⁰ Bkz. Saddâm Muhammedî, *Tahrîcü'l-Furû ale'l-Furû inde'l-Mâlikiyye*, s.33.

³¹ Yakup b. Hüseyin, *et-Tahrîc inde'l-Fukahâi ve'l-Usûliyyîn*, s.188.

³² Bkz. Müfessir Kahtânî, *Menhecü İstihrâci'l-Ahkâmi'l-Fikhiyye li'n-Nevâzil*, c.II, s.540.

³³ Ebu Said Abdusselâm b. Said b. Habîb et-Tenûhî el-Kayrevânî, aslen Humus'lu olup Sahnûn ismi ile tanınır. *Müdevvene*'nin telifi ona dayandırılır. Hicri 240 senesinde Kayrevan'da vefat etmiştir. bkz. Muhammed Mahlûf, *Şeceratün-Nür ez-Zekiyye*, c.I., s.203.

İbnu'l-Kâsım'a şöyle sorar: "İmam Mâlik'in bakla, mercimek, buğday vb. hakkındaki görüşü nedir?" İbnu'l-Kâsım bu soruya "Biz ona ekmek hakkında sormuştuk (Cevabı ekmek hakkında idi, bunlar hakkında bir görüşü yoktu.) bunlar da ekmek gibidir."³⁴ diyerek cevap verir. İşte bu olay furûun furûa tahrîc edilmesi türündendir. İbnu'l-Kâsım bu olayda hakkında görüş bulunan bir meseleden hakkında görüş bulunmayan diğer meselenin hükmünü çıkarmış, illet konusunda eşit oldukları ve birbirine benzedikleri için iki meseleyi hüküm noktasında birleştirmiştir.

2) Sahnûn, İbnu'l-Kâsım'a şöyle sorar: "Definenin zekâtı konusunda normal zekâtta gibi fakire pay ayrılır mı yoksa az bir miktar mı verilir?" İbnu'l-Kâsım, "Fakire, zekât hususunda pay ayrıldığı gibi define konusunda da pay ayrılır." diye cevap verir. Bu durumda fakirin defineden alacağı zekâtın ticaret mallarının zekâtına oranla mı yoksa ziraat mallarının zekâtına oranla mı olacağı sorusu akla gelir. "Bu, İmam Mâlik'in görüşü mü?" diye tekrar sorunca, "İmam Mâlik, çıkarılan definede zekât vardır, definedeki zekâtın verileceği yer ziraat mallarının verildiği yer gibidir." deyince biz buradan definede de fakirlere pay ayrıldığını, definedeki zekâtın verileceği yerlerin ziraat mallarındaki gibi olduğunu anladık diye cevap verir. İbnu'l-Kâsım'ın bu meselede yaptığı işlem, az sonra ele alınacağı gibi furûun furûa tahrîc edilmesidir. Cüz'i bir mesele -fakirlere definenin zekâtında farklı olması- İmam Mâlik'in genel görüşünün - define hususunda zekâtın verileceği yer ziraat mallarının verildiği yer gibidir- altına dahil edilmiştir.

3) "Bir adamın okumak için Kur'ân kiralaması uygun olur mu, görüşün nedir?" diye sordum. İbnu'l-Kâsım, "Bunda bir beis yoktur" diye cevap verdi. "İmam Mâlik bunu niçin caiz gördü?" dedim. "İmam Mâlik Kur'ân'ın satılmasında bir beis yoktur demektedir. Mâlik, satılmasını caiz görünce kiralamak ta caiz olur."³⁵ diyerek cevap verdi.

Bunlar, Mâlikiler'e göre furûun furûa tahrîc edilmesine dair örnek birkaç uygulamadır.

Yeni olaylarla karşılaşan kişiler ve ilerde örnekleri görüleceği gibi tahrîcin bu çeşidini kullanan müftiler açısından furûun furûa tahrîc edilmesi önemli bir husustur. Bu öneme mebnî konunun anlaşılmasına yardımcı olacağı kanısı ile adı geçen nevinin beyanı hakkındaki bazı araştırmaları ele alacağız. Bunun yanı sıra muharric'in görüşünün mezhep imamlarına ne açıdan nispet edildiğine önem vereceğiz Aynı şekilde yeni olayların hükmünü araştıranlara kolaylık olması için tahrîcin şartlarına ve kurallarına değineceğiz.

B) Mâlikiler'e Göre Furûun Furûa Tahrîc Edilmesinin Çeşitleri

Daha önce furûun furûa tahrîcinin tarifini yaptık. Söz konusu kavram hakkındaki diğer tarifleri inceledik ve değerlendirdik. Bu değerlendirme sonucu Mâlikiler'e göre bu tahrîc türünün üç nevi ile alakalı olduğu anlaşılmaktadır.

³⁴ İmam Mâlik, Sahnûn rivayeti, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, İbn Rüş'tün *Müdevvene*'nin iktiza ettiği hükümleri açıklamak için yazdığı mukaddimesi bulunur. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan, 1994, c.I., s. 114.; bkz. İbn Yûnus, *el-Câmi li Mes'êli'l-Müdevvene ve'l-Mühtelita*, thk. Ebu'l-Fadl ed-Dimyâtî, Beyrut-Lübnan, c.I., s.143.; Ebu Said el-Berâzeî, *et-Tehzib fî İhtisâri'l-Müdevvene*, thk. Muhammed Emin b. Muhammed Sâlim b. Eş-Şeyh, c.I., s.202, Dâru'l-Buhûsi'l-İslâmiyye, İhyâü't-Türâs, c.I., s.170.

³⁵ İmam Mâlik, Sahnûn rivayeti, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, c.I., s.429.

Birinci nevi, hakkında nas bulunmayan bir furûun hakkında nas bulunan bir furûa tahrîc edilmesidir. Yeni meselelerin ve fetvaların içeriği çok zengin olduğu ve meseleler çok fazla dallandırıldığı için bu nevi uygulama açısından en zor nevilere kabul edilir.³⁶ Aynı şekilde tahrîcin bu çeşidi, esas olana kıyas edilmeye dayalı olduğu veya kıyas çeşitlerinden biri olarak görüldüğü için fakihler arasında en çok yaygın olan ve en çok kullanılan nevi olarak kabul edilir.³⁷ Şenkîti bu hususta şöyle demektedir. “*İmâm Malik’in bir konu hakkında görüşü bulunmayıp meselenin benzeri hakkında bir görüşü bulunuyorsa bu görüş, görüşü bulunmayan mesele hakkında tahrîc edilen hükümdür.*”³⁸

Bu nevinin örneklerinden bazıları şunlardır:

a) “Es-Selamun aleyküm (marife ve nekra olarak)” lafzı ile selam veren kişinin namazı sahihtir. Bu hüküm, öğretecek biri olmaması veya öğrenmeyi kabul etmesine rağmen vaktin yetersiz olmasından dolayı Fatihâ’yı gerektiği gibi kıraat edemeyen kişinin namazının geçerli olduğu hükmünden tahrîc edilmiştir.³⁹

b) Satın alınan bir cariye için daha sonradan hamile olduğu ortaya çıksa Mâlikî mezhebine göre bu cariye satıcıya iade edilirken, cariyeden doğan çocuk müşterinin mülkiyeti altında olur. Çocukla ilgili ortaya konulan bu hüküm satın alınan malın getirisi anlamına gelen galle’ye tahrîc edilerek verilmiştir. Zira Mâlikîler’e göre galle müşteriye aittir. Mesela satın alınan bir arazide ekim dikim yapıp daha sonra arazide satım akdine mani olacak bir ayıp ortaya çıksa arazi satıcıya iade edilse de araziden çıkan ürün müşterinin hakkıdır. Bu bağlamda söz konusu çocuk, Mâlikî mezhebine göre; Cariyeyi satın alan ancak iade etmek durumunda kalan alıcının kölesi olur.⁴⁰

İkinci nevi: Hakkında nas bulunan bir mesele için hakkında nas bulunan başka bir meseleden ikinci hükmün tahrîc edilmesidir. Bu nevinin özelliği, hakkında nasla sabit hüküm bulunan mesele için başka bir meseleden söz konusu hükümden farklı bir hüküm çıkarmaktır.⁴¹ Hakkında nas bulunan meselede tek bir hükmün bulunması da bu nevinin benzeridir. Bu nevinin örneklerinden bazıları ise şunlardır:

a) Biri, hakkında nas bulunan diğeri ise tahrîc metodu ile elde edilen iki hüküm arasında tersine tahrîc yapmak. Standart olan muhayyerlik süresinin uzatılmasını talep etmek gibi akdi fasit kılacak bir şart koşan kişi hakkında, selem akti ile fasit bir hurma alışverişi yapan kişinin akit feshedilince ana sermayeyi alarak engellendiği miktarda hurma almayı istemesi konusundaki

³⁶ Burhâneddin, en-Neffâtî, *Tahrîcu’l-Furû ale’l-Furû inde’l-Mâlikîyye*, Muhâdarâtü’l-Mültekâ es-Sêmin li’l-Mezhebi’l-Mâlikî, s.456.

³⁷ Nureddin Hammâdî, *Davâbitü’t-Tahrîci’l-Fıkhî fi’l-Mezhebi’l-Mâlikî*, Muhâdarâtü’l-Mültekâ ed-Düvelî es-Sâmin li’l-Mezhebi’l-Mâlikî içinde(sayfa no yok)

³⁸ Merâbitü’s-Şenkîti, *Merâkiyyü’s-Suûd*, thk. Muhammed Muhtar eş-Şenkîti, Mektebetü İbn-i Teymiye, Kahire, 1413 h.,c.I., s.106.

³⁹ Bkz. Şihâbuddîn en-Neferâvî, *el-Fevâkihü’d-Devvânî alâ Risâleti İbn Ebî Zeyd el-Kayrevânî*, Dâru’l-Fikir, 1415 h., c.I., s.190.

⁴⁰ Ebû Abdullah el-Mâzerî, *Şerhu’t-Telkîn*, thk. Muhtar es-Selâmî, Dâru’l-Mağribi’l-İslâmî, 2008., c.II.

⁴¹ İbn Ferhûn, *Keşfu’n-Nikâbi’l-Hâcib min Mustalahi İbni’l-Hâcib*, s.104.

nassın tersine kıyas veya tahrîc edilmiştir. Bu kişinin isteği, feshedilen fasit kıyasa tabi olduğu için caiz olmaz denildiği gibi caiz olur da denilmiştir.⁴²

b) Mâsiyet işlemek için yolculuk yapan kişi için namazı kısaltmasının caiz görülmesi konusunda hakkında nas bulunan meselenin tersine kıyas edilerek ihramlı kişinin mesh üzerine mesh etmesinin hükmü hakkında ikinci hüküm tahrîc etmek.⁴³

Üçüncü nevi: Hakkında nas bulunan iki furû konusunda meselelerdeki hükümlerin tersine ikinci hüküm tahrîc etmektir. Bu nevinin yapısı şu şekildedir. Bir meselede hükme dair bir nas bulunur, ancak bu meselenin benzeri bir meselede hükmün tersine bir nas bulunursa ve iki meseleyi kıyas etmeye engel de bulunmazsa meseleler arasındaki naslar ve hükümler ilişkilendirilir. Bu durumda her iki mesele hem mansus hem de muharrec olur.⁴⁴

a) Bir kimsenin Şâban ayını Ramazan ayı zannettiği için bu ayda tuttuğu orucun geçerli olması hükmünün tersi üzerinden tahrîc yaparak eda etmeye niyet etmenin kaza niyetini de karşıladığı hükmünün tersine hükmetmek gibi.⁴⁵

b) Hamile iken ilişkiye girilmemiş kadının boşanabileceği hükmünün tersi üzerine tahrîc yaparak hamile iken ilişkiye girilen kadının boşanamayacağına hükmetmek gibi.⁴⁶

C) Furûun Furûa Tahrîcinin Hükümleri

Mâlikîlere göre tahrîc çeşitleri içerisinde hükmünün verilmesi en zor olan furûun furûa tahrîcidir. İlgili tahrîc yöntemi hakkında caiz olup olmasını açıkça ifade eden nadir söz ve deliller bulunmaktadır. Bu bağlamda asıl ihtiyacımızı karşılamak için bazı fikhî eserleri araştırmaya yöneldik. Tahrîcin hükmü hakkında Mâlikîlerin sözlerini araştırma esnasında İbnu'l-Arabî hakkında bir ayrıntıya vakıf olduk. Şöyle ki, İbnu'l-Arabî Mâlikî mezhebi içerisindeki furûun furûa tahrîci meselesinde iki farklı aşama arasında bir ayrıca olarak kabul edilmiştir. Söz konusu aşamaları şöyle ifade edebiliriz:

A) İbnu'l-Arabî'den önceki ulema furûun furûa tahrîcinin cevazına icma etmişlerdi. Dolayısıyla '*Bu yöntem caiz değildir*' şeklinde Ebû'l-Velid el-Bâcî'ye nispet edilen bu sözün hata olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁷ Zira bu dönemin âlimlerinin eserlerinde kendilerinin tahrîci kullanmalarından onun caiz olduğu anlaşılmaktadır. O dönemde çoğu ulema başka bir asla fer' olan asıl meseleden tahrîc yapmanın caiz olduğunda ittifak etmekteydiler.⁴⁸ el-Lahmî de şöyle der: '*Bizim nezdimizde furû meselelerinde içtihat ve kıyas yapmanın bir sakıncası yoktur, hatta vaciptir.*'⁴⁹

⁴² Bkz. İbn Şâş, *Akdü'l-Cevâhiri's-Semîne*, thk. Hamîd Muhammed, Dâru'l-Mağribi'l-İslâmî, Beyrut, 1423 h., c. II., s.693.

⁴³ Halîl b. İshâk, *et-Tevzîh fî şerhi'l-Muhtasar li-İbni'l-Hâcib*, thk. Ahmet b. Abdulkarim, Merkez-i Necibe Veyh li'l-Mahtûtât ve Hizmeti't-Türâs, c.I., s. 142,227.

⁴⁴ Bkz. İbn Ferhûn, *Keşfu'n-Nikâbi'l-Hâcib min Mustalahi İbni'l-Hâcib*, s.105.

⁴⁵ Bkz. Halîl b. İshâk el-Cündî, *et-Tevzîh fî şerhi'l-Muhtasar li-İbni'l-Hâcib*, c.II., s.396.

⁴⁶ Bkz. el-Lahmî, *et-Tebşira*, thk. Ahmet Necip, Vizâratü'l-Evkâf ve 'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, Katar, c.V., s.2187.

⁴⁷ Bkz. Abdullah b. İbrahim el-Alevî eş-Şenkîti, *Neşru'l-Benûd alâ Merakî's-Suûd*, Thk. Muhammed Bîb, h. 1425, c. II, s. 632.

⁴⁸ Bkz. eş-Şerîf et-Tilmisânî, *Miftâhu'l-Usûl fî Binâi'l-Furûi ale'l-Usûl*, s. 162.

⁴⁹ el-Lahmî, Ebû Hasen, *et-Tebşira*, Thk. Ahmed Necib, Vizâratü'l-Evkâf ve 'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, Katar, h. 1432, c. I, s. 959.

Yine bu bağlamda İbn Rüşd el-Ced⁵⁰ şöyle der: “Kıyas ve furûun furûa tahrirci İmam Mâlik ve tabilerinin üzerinde ittifak ettikleri bir metottur. Kitaplarında da bu konu hakkında ihtilaf etmediklerini görürüz. Her ne kadar muhalefet⁵¹ eden olduysa da bu yöntemleri doğrudur ve inkar edilemez.”⁵² Başka bir yerde İbn Rüşd bu iki yöntemin (tahrir ve kıyas) uygulanmasının vacip olduğunu söylemektedir.⁵³ Hüküm noktasında furûun furûa tahrircinin de buraya dâhil olduğu anlaşılıyor.

Bu aşamada bizim odaklanacağımız yer ise el-Bâcî’ye nispet edilen furûun furûa tahrircinin caiz olmadığı görüşüdür.⁵⁴ Ona yapılan bu nispet kabul kanaatimizce doğru değildir. Zira İbn Arefe, el-Bâcî’nin ilgili mesele hakkında cevaz verdiğini naklederek şöyle der: “*et-Tûnusî, el-Lahmî, İbn Rüşd, el-Bâcî ve birçok âlim İmam Mâlik ve İbnü’l-Kâsım’ın sözlerinden tahrir yapılacağını söylemektedirler.*”⁵⁵ Ayrıca burada el-Bâcî’nin tahrirci ayrıntılarına kadar bildiğini ve birçok ferî meseleleri tahrirle çıkardığını âlimler söylemektedir. Buna örnek yalnız namaz kılanın iki selam vermesine kıyasen imamın da iki selam vermesi gerektiğini söylemesidir.⁵⁶ Pirinç, akdarı ve mısırın ribâda bir cins sayılmasını tahrir ederek zekâtta da bunların bir cins olduğunu söylemesi de bu hususta örnek olarak gösterilebilir.⁵⁷

B) İbnu’l-Arabî’den sonra âlimler onun “*bir imamın nassına tahrirde bulunmak, bilgisiz söz söylemektir*”⁵⁸ sözünden etkilenmişlerdir. Lakin bu sözden etkilenip tahrirci desteklemeyen âlimlerin sayısı mezhebin aslına tutunan âlimlerin sayısına nazaran azdır. Desteklemeyen âlimlerin en meşhurları yukarıda zikredilmiştir. Onların mezkûr metot hakkındaki sözleri, tahrirci kabul etmediklerini gösterir. İbn Rüşd el-Hafîd (ö. 595/1198)⁵⁹ de söz konusu tahrir

⁵⁰ Ebû’l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Rüşd el-Kurtubî, Muteber âlim ve muhakkikti. Fıkıh ilmini İbn Rızk ile öğrenmiştir ve el-Cübbâi ve Ebû Abdillâh b. Ferac’ın derslerine katıldı. Kendisinden de Oğlu Ahmed, Kâdî İyâz, Ebû Bekr el-İşbîlî, Ebu’l-Velîd b. Hiya ve İbn Meymûn ders almıştır. Eserleri arasında en önemlisi el-Beyân ve’t-Tahsîl’dir. Hicri 520 senesinde zî’l-ka’de ayında vefat etmiştir. Bkz. Muhammed Mahlûf, *Şeceretü’n-Nûri’z-Zekiyye*, c. I, s. 190.

⁵¹ Muhalefetten maksat mezhep dışından gelen muhalefettir. Yahut Fethu’r-Rudûd eserinin sahibinin sözü üzere el-Bâcî’den nakledilen furûun furûa tahrircin caiz olmadığı ifadesidir.

⁵² İbn Rüşd el-Ced, *El-Mukaddemâtü’l-Mümehhedât*, Thk. Muhammed Hacı, Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, Beyrût, h. 1408, c. I, s. 39.

⁵³ İbn Rüşd, *el-Beyân ve’t-Tahsîl*, Thk. Muhammed Hacı, Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, Beyrût, 2. baskı, h. 1408, c. VI, s. 356.

⁵⁴ Bkz. Muhammed Yahyâ el-Velâtî, *Fethu’l-Vedûd Şerhu Merâkî’s-Suûd*, Matbaatu’l-Mevleviyye, Fas/Mağrib, h. 1327, c. I, s. 363.

⁵⁵ el-Hattâb er-Ruaynî, *Mevâhibu’l-Celîl fî Şerhi Muhtasari Halîl*, Dâru’l-Fikr, 3. baskı, h. 1412, c. VI, s. 93.

⁵⁶ el-Hattâb, *Mevâhibu’l-Celîl fî Şerhi Muhtasari Halîl*, c. I, s. 531; *Şerhu İbn Nâcî’t-Tenûhî alâ Metni’r-Risale*, Thk. Ahmed el-Mezîdî, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrût, h. 1428, c. I, s. 121.

⁵⁷ Bkz. İbn İshâk, *et-Tevdîh fî Şerhi Muhtasari Halîl*, c. V, s. 368.

⁵⁸ Bkz. İbnu’l-Arabî, *el-Ahkâm’ul-Kur’ân*, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrût, h. 1424, c. III, s. 200,201.

⁵⁹ Ebû’l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ebî’l-Velîd b. Rüşd el-Hafîd el-Girnâfî olarak meşhurdur. Kendisi hakkında babasının vefatı ve evlendiği gece hariç akli erdiğinden beri okumayı ve düşünmeyi bırakmadığı hikaye edilir.

metodu hakkında “*furûun furûa tahrîci sapkınlıktır, bidattır*”⁶⁰ ifadelerini kullanmakla bu yöntemle hüküm tespit etmenin kabul edilemez olduğu izlenimini vermektedir. Böylece el-Mukrî’nin, fukaha’nin tahrîclerinden uzak durmasından furûun furûa tahrîcini de caiz görmediğini⁶¹ gösterir. Zira kendisinde ihtilaf edilen meselelerin çözümü hususunda ilgili söz konusu yöntemin kullanılmasına izin vermediği rivayet edilmektedir.⁶²

İbn Abdisselam et-Tûnusî bu bağlamda der ki: “*Tahrîc yöntemini kullanan bir âlimin sözünü avam taklit etmez, fakih desteklemez, müctehit ise tercih etmez.*”⁶³ Bu sözden onun tahrîci caiz görmediği anlaşılmaktadır.⁶⁴

Aynı bağlamda Meyyâre el-Fâsî’ye (ö. 1072/1662)⁶⁵ bir kişinin nevâzil meselelerinde mezhebini taklit etmesinin gerekmediğini söylediği nispet edilir. Dolayısıyla Mâlikî olan birisinin ahkamda netice itibarıyla İmam Mâlik’in⁶⁶ sözüne geçiş yapmasının gerekmediği ve el-Fâsî’nin furûun furûa tahrîcini caiz görmediği anlaşılır.

Bir de bu dönemde önceki dönemin görüşünü alıp tahrîci destekleyenler vardır ki âlimlerin çoğunun görüşü bu yöndedir. el-Karâfî⁶⁷ bu konu hakkında şöyle der: “*Bütün şartları haiz olan bir müctehide şartlarıyla birlikte mutlak bir müctehidi*”⁶⁸ taklit edebildiği gibi tahrîci ve kıyası da uygulayabilir.” Halîl b. İshâk da İbnu’l-Arabî’nin tahrîcin caiz olmadığı sözünün reddinde benzer ifadede bulunmuştur: “*İbnu’l-Arabî’nin bu sözünde bir görüş vardır. Âlimin*

Kendilerinden ilim aldığı hocaları: Ebû’l-Kâsım b. Beskuvâl, Ebû Mervân b. Meserre ve niceleri. Kendisinden ilim alan talebeleri: Ebû’r-Rabî’ b. Sâlim, Ebû Bekr b. Cehûr, Ebû’l-Kâsım b. et-Taylasân ve niceleri. Hicrî 595’te vefat etmiştir. Eserlerinden bazıları: *Bidayetü’l-Müctehid*. Bkz. Muhammed Mahlûf, *Şeceretu’n-Nûri’z-Zekiyye*, c. I, s. 213.

⁶⁰ İbn Rüşd el-Hafîd, *ed-Darûriyyu fî Usûli’l-Fikh*, Thk. Cemalu’d-Dîn el-Alevî, Dâru’l-Arabî’l-İslâmî, Beyrût, 1994, s. 145.

⁶¹ el-Mukrî, Ebû Abdillâh Muhammed, *Kavaidu’l-Fikh*, Thk. Muhammed ed-Derdâbî, Daru’l-Hadîs, 1980, c. I, s. 348-349.

⁶² el-Mukrî, Ebû Abdillâh Muhammed, *Kavaidu’l-Fikh*, Thk. Muhammed ed-Derdâbî, Daru’l-Hadîs, 1980, c. I, s. 348-349.

⁶³ İbn Ferhûn, *Keşfu’n-Nikâbi’l-Hâcib an Mustalahi İbni’l-Hâcib*, Thk. Hamza Ebû Fâris; Abdusselam eş-Şerîf, Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, Beyrût, 1990, s. 107.

⁶⁴ Halîl b. İshâk, *et-Tevdîh fî Şerhi’l-Muhtasar*, c. 7, s. 391.

⁶⁵ Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed Meyyâre, birçok ilimlerde derinleşmiş âlimdir. İbn Âşir’den ders almıştır. Birçok hocalarından ders okumakta onunla beraberlik yapanlar vardır. Onlardan bazıları: Ebû’l-Fadl b. Ebî’l-Âfiye, amcasının oğlu Ahmed b. Ebî’l-Âfiye ve İbn Ebî Nuaym. Bkz. Muhammed Mahlûf, *Şeceretu’n-Nûri’z-Zekiyye*, c. I, s. 447.

⁶⁶ Bkz. Muhammed Yahya el-Vulâtî, *Fethu’l-Vedûd Şerhu Merâkî’s-Suûd*, s. 363; eş-Şenkîti, *Neşru’l-Benûd Şerhu Merâkî’s-Suûd*, c. II, s. 77.

⁶⁷ Ebû’l-Abbâs Şihâbu’d-Dîn Ahmed b. İdrîs el-Karâfî es-Sanhâcî El-Misrî olarak tanınan zat, İbnu’l-Hâcib, el-İzz İbn Abdisselam ve el-Fekihânî’den ders almıştır. Eserlerinden bazıları: *ez-Zehîra*, *et-Tenkîh*, *el-Furûk* ve *Şerhu’t-Tehzîb*. Hicrî 684’te vefat etmiştir. Bkz. Muhammed Mahlûf, *Şeceretu’n-Nûri’z-Zekiyye*, c. I, s. 270.

⁶⁸ Bkz. el-Karâfî, Şihâbu’d-Dîn, *ez-Zehîra*, Thk. Muhammed Ebû Hubze, Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, Beyrût, 1994, c. X, s. 17.

imamının sözlerini iyice anlaması durumunda tahririn caiz olması doğruya en yakın görüştür."⁶⁹

İbn Arefe tahririn uygulanmamasının, ahkâmın devre dışı kalmasına sebebiyet verdiğini açıklar. Çünkü müçtehit yeni bir olayı taklit edilen âlime arz edemediğinden dolayı tahriri uygular. Mesela yeni bir olay hakkında delil mevcut değilse ve taklit eden âlim bu durumda meseleyi başka olaya kıyas etmezse, hüküm devre dışı kalmış olur.⁷⁰ Ayrıca İbn Ferhûn'un (ö. 799/1397) da bu mesele hakkındaki ifadesinden onun bu mezhebe meylettığı anlaşılıyor.⁷¹

3) Tahririn Kuralları ve Şartları

A) Tahririn Kuralları

Tahririn kuralları dâhilinde kullanılan terimler burada içerdiği geniş manalarıyla anlatılacaktır. Bu anlatımda küllî hükümler, tarif ve tarif alametinin zikri, taksim vb. konulara değinilecektir.⁷² Buna örnek şerî delillerden edinilen ve mezheplerin mutemet ictehadî metoduna da uygun ölçü birimleridir. Özellikle nevâzil kitaplarının ortaya çıktığı ve tahririn uygulandığı Batıdaki Mâlikî mezhebi, bahse konu kurallara göre hükmü tespit edilen nevâzil meselelerden derlenmiştir. Bu minvalde tahrir metodunu içerisinde barındıran mutemet kaynakları belirlemek mümkündür.

Ayrıca fakihlerin fetva verme noktasında kullandıkları bazı terimler vardır. Örneğin onlar bir mesele hakkında '*İmam Mâlik'in Muvatta'daki sözüyle fetva verilir*' ifadesini kullanırlar. Mezkur eserde konuyla ilgili görüşünün bulunmaması durumunda *el-Müdevvene* kitabındaki görüşüyle; Orda da yoksa İbnu'l-Kâsım'ın *el-Müdevvene*'deki görüşüyle fetva verilir. Böylece sırasıyla başka kitapta bulunan görüşleriyle, son olarak mezhep ehlinin görüşleriyle fetva verilir. Bu sıralamaya göre mezhep içerisinde İmam Mâlik'in en büyük imam sayılması, ondan sonra da İbnu'l-Kâsım'ın sözünün muteber olduğu anlaşılacaktır.⁷³

Benzer şekilde Ehli Mağrib de ilk önce İbnu'l-Hâcib'in muhtasarına itimat etmiştir. Ancak onlar eş-Şeyh Halîl'in Muhtasarı yazıldıktan sonra bu kitaba yöeldiler ve başka bir kitabı araya katmadılar. Hatta ilk ve son kaynakları olarak bu kitabı kullandılar ve fetva verecek kişiler için ona senede bir kez müracaat edilmesini şart koştular.⁷⁴

Mâlikîlerde asıl olan ise verilecek fetvayı müçtehitten rivayet edenin adil olmasıdır. Aksi takdirde fetvanın verilmesi doğru değildir.⁷⁵ Hatta eğer müftî içerisinde fetva vereceği kitabı hocalarına okumadıysa kitaptan fetva vermesi de doğru değildir. İbn Rüşd'e yanında (rivayet ilmi açısından) tashih ettiği bir kitabı bulunmayan bir kimsenin, kimseden dinlemediği *Muvatta* kitabı hakkında tartışabilir mi diye sorulmuş. '*İlim ile uğraşmayan, dinlemeyen ve rivayet etmeyen kimsenin tartışması yahut insanlara fetva vermesi doğru değildir*' diye cevap vermiş. Hatta el-Kâbisî, el-Lahmî ve İbn Rüşd gibi mezhep

⁶⁹ Bkz. Halîl b. İshâk, *et-Tevdîh fî Şerhi'l-Muhtasar*, c. 7, s. 391.

⁷⁰ Bkz. el-Hattâb, *Mevâhibu'l-Celîl fî Şerhi Muhtasari Halîl*, c. VI, s. 92.

⁷¹ Bkz. İbn Ferhûn el-Umerî, *Keşfu'n-Nikâb an Mustalahi İbni'l-Hâcib*, s. 104-109; el-Hattâb, *Mevâhibu'l-Celîl fî Şerhi Muhtasari Halîl*, c. VII, s. 391.

⁷² Muhammed Osmân Şebîr, *el-Kavâidu'l-Kulliyeye ve'd-Davâbitu'l-Fikhiyye fî Şerîati'l-İslâmiyye*, Dâru'n-Nefâis, Ürdün, 2. baskı, 2007, s. 22.

⁷³ Ahmed el-Vanşarisî, *Mi'yâru'l-Mu'rab*, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 12/23.

⁷⁴ Muhammed el-Hacevî, *el-Fikru's-Sâmî*, Thk. Abdu'l-Azîz el-Kârî, Medînetü'l-Münevvere baskısı, c. II, s. 427.

⁷⁵ el-Karâfî, *Şihâbu'd-Dîn, Temyîzu'l-Fetâvâ mine'l-Ahkâm*, el-Envâr, s. 86.

imamları, bir hocanın nezdinde okunmayan meşhur kitaplardan fetva vermenin caiz olmadığı hakkında görüş birliğine varmışlardır.⁷⁶

Diğer yandan bir müftünün mezhep kurallarına son derece hâkim olması gerekir. Bu gerekçeyi eş-Şeyh Ebû'l-Abbâs şu sözleriyle desteklemektedir: “Müftünün doğruyu incelemekte son derece gücünü harcaması gerekir. Eğer sorulan bir meseleyi ona benzer gördüğü nassa tahrir etmeyi düşünüyorsa, ilk önce bunu araştırır. Böylelikle nasslar içerisinde tahririn gerekçesine engel teşkil edecek bir şey var mı diye bakar. Çünkü kendisinden nassın varlığının tahrir edildiği söz ile amel edilmez. Sonrasında icmâ'ın ve mezhebinin kurallarına tekrar bakar ve içtihat şart olan bilgileri kontrol eder. Ki bunlar da Arap lügati, fıkıh usulü ve özellikle kıyas kitaplarıdır. Çünkü bir kimse kıyasta ne kadar becerikli ise tahriri de o kadar tam ve iyi yapar.”⁷⁷

İmam Mâlik'in birçok talebesi olması hasebiyle kendisinden pek çok görüş rivayet edilmiştir. Bu sebeple kendisinden nakledilen nasslardan tahrir sahası geniş olmuştur. Kendisinden sonra bu mezhebi devam ettiren en büyük talebesi İbnu'l-Kâsımdır.⁷⁸ Kendisi İmam'ın sözlerini nakledip, onlara tahrir uygulamıştır. Öyle ki kendisi mezhebin fikir ekolunu temsil etmiş ve sözleri meşhur haber niteliğinde sayılmıştır.⁷⁹ Mezkur niteliklere haiz bir başka alim Abdullah b. Vehbdir. O da mezhebin kadim ekolunu temsil etmiştir. İmam Mâlik ona Mısırın Fakîhi diye lakap takmıştır. Bundan kaynaklı onun da mezhep içerisinde râcih ve meşhur görüşlere muhalif sözleri bulunmaktadır.⁸⁰ Ayrıca bu birçok rivayetin nasıl kullanılacağına yönelik bir metodun da bulunması gerekir. Endülüs'teki âlimlerin bu noktada akranlarına nazaran daha ön planda olduğunu söylemek mümkündür. Zira fakihler ve yöneticiler râcih ve meşhur görüşle hüküm ve fetva vermenin şart olduğuna ittifak etmişlerdir. Yahut da kendi bölgelerinde mezhep içerisinde benimsenen amel ile fetva verdiler.⁸¹ Bu bağlamda eş-Şeyh Muhammed Ebû Zehre şöyle der: “Mezhep gittikçe genişlemekteydi ve furû hükümler çoğalmaya başladı. Zamanla imamların görüşleri dallanmaya başladı. Hatta bazen birbiriyle çelişen sözlerin arasında ihtilafın bulunmasıyla furûun hükmünde ihtilaf oluşurdu. Bu sebeple rivayet, görüş sahibi ve delili tarafından bu görüşler arasında tercihe veya tahrice ihtiyaç duyuldu. Bu iş (tercih) haddi zatında tahricten daha kolay değildir. Dönem dönem hem tahrice hem de tercihe ihtiyaç duyulmuştur. Tahrir faaliyetinde bulunan fakih gerektiğinde tercihte bulunurken, tercih faaliyetinde bulunan fakih de gerektiğinde tahrir eder.”⁸² Ayrıca mezhep içerisinde fetva

⁷⁶ Ebû'l-Abbâs el-Hilâlî, *Nûru'l-Basar*, taş baskı, s. 149.

⁷⁷ Muhammed b. Alî es-Senûsî, *Buğyetu'l-Mekâsid*, Vizâratu'l-A'lâm, Libya, 1968, s. 59.; Hamza Aktan, *Klasik Fıkıhta Usûl ve Pratik Karşılaştırması*, *İslam Fıkıhını Nasıl Anlamalıyız*, Kurav Yayınları, Bursa 2006, s. 178, 187.

⁷⁸ Yıldız, Rifât, *İbnü'l-Kâsım'ın Endülüs Mâlikî Fıkıh Ekolüne Etkisi*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (DÜSBED), 2016, c. VIII, sayı: 17, s. 156-171

⁷⁹ Muhammed Riyâd, *Usûlu'l-Fetvâ ve'l-Kadâ fî'l-Mezhebi'l-Mâlikî*, Matbaatu'n-Necâh ed-Dâru'l-Beydâ, 2010, s. 464-465.

⁸⁰ Muhammed el-Hacevî, *el-Fikru's-Sâmî*, Thk. Abdu'l-Azîz el-Kârî, Medînetü'l-Münevver baskısı, c. I, s. 447.

⁸¹ Muhammed el-Hacevî, *el-Fikru's-Sâmî*, Thk. Abdu'l-Azîz el-Kârî, Medînetü'l-Münevver baskısı, c. IV, s. 408.

⁸² Muhammed Ebû Zühre, *Mâlik Hayâtuhu ve Asruhu Ârâuhu ve Fikhuhu*, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, s. 472.

vermekte kullanılan terimler vardır. Müttefekun aleyh, Râcih, Meşhur ve Müsâvî gibi ifadeler söz konusu terimlerden bazılarıdır.

Bu metotlar dâhilinde şerî maksatların gözetilmesi gerekir ve özellikle furûun furûa tahrıcında ihtiyatlı davranmak lazımdır. İhtiyattan kasıt da mümkün olduğu kadar kesin bilgi üzere davranmaktır. Tahmin ve zannı galipten uzak durmaktır.⁸³ Şeriat da ihtiyat ve kesin bilgiye dayanır. Fesada yol açabilecek her türlü şeyden kaçınır. Dolayısıyla tahrıcın bu şekilde uygulanması şeriatıta bidat olamaz. Bilakis şeriatın aslındandır ve tamamlayıcı bir uygulamadır. Bu da zaruret, ihtiyaç yahut düzeltme maksadıyla yapılabilir.⁸⁴

el-Karâfi bu şerî maksatların müçtehit tarafından bilinmesi gerektiğini, hatta sadece müçtehidin değil, taklit eden fakihin de bunları bilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Konuyla ilgili olarak söylemiştir: “*Taklit eden bir fakihin karşısına ezberinde olmayan bir mesele gelse, onu ezberinde olan meselelere tahrir edemez. “Bu filanca meseleye benziyor” diyemez. Bu şekilde ancak imamın delillerini, yapmış olduğu kıyaslarını iyiden iyiye bilen kimse davranabilir.*”⁸⁵ İfade ettiğimiz gibi bu şerî maksatlar hem müçtehit hem taklit eden fakih tarafından bilinmesi gereklidir. Aksi takdirde tahriri uygulamak mümkün değildir. Çünkü imamın fıkhı bu şerî maksatlara dayanmıştır. Bu şerî maksatları bilmedikçe ne fetva verebilir ne de tahrir yapılabilir.⁸⁶

İmamın illetine işaret etmiş olduğu naslara tahrir uygulamak ferî tahrirlerin en sağlamı sayılmıştır. Çünkü imam bir illete işaret ettiyse bu illete hükmü bağlamış olur.⁸⁷ Üzerinde tahrir uygulanan nassın ayrıca başka delillere muhalif olmaması gerekir. Muharric nassları iyi araştırır ve uygulama esnasında son derece çabasını gösterir. Bunlara riayet edilmediği takdirde ortaya şaz olan ifadeler çıkar. Bu ifadeler çoğunlukla kendilerinden daha kuvvetli olan delillere ters düşmektedir. Söz konusu durum tahrirde bulunan bazı usullerde aynı şekilde kendini göstermektedir. Yine bu durum müçtehidin üzerinde tahrir uyguladığı sözün icmâ’a muhalif olmadığını göstermektedir. Ayrıca kurallara, nassa ve kıyasa uyumlu olduğunu da temin eder. *Tehzibu’l-Furûk* kitabının yazarı Muhammed Ali bu şartlara riayet edilmemesini şiddetle tenkit etmektedir: “*Çoğu insan bu şartları yerine getirmeden tahrirce yönelir. Hatta aralarında imamın görüşlerini bilmeden tahrirce kalkışanlar vardır. Bu davranışları eğer kasıtlı ise günahdır ve dinle alay etmektir.*”⁸⁸

B) Tahrir Şartları

Aşağıda sayacağımız şartlar tahrir metodunu uygulayanın bilmesi gereken şartlardır:

1- Öncelikle muharricinin mutlak - mukayyet, umum - husus açısından meselelerin nasslarına hâkim olması ve mezhebinde sabit olan furû meseleleri bilmesi gerekir. Ancak bu şart sağlandığında nassın içerisinde tahririnin

⁸³ Bkz. el-Kâdî Abdu’l-Vehhab el-Bağdâdî, *el-Meûnetu alâ Mezhebi Allâmi’l-Medine*, Thk. Hamîş, el-Mektebetü’t-Ticâriyye, Mekketü’l-Mükerrreme, c. I, s. 238.

⁸⁴ Ebû İshâk eş-Şâtibî, *el-Muvâfakât*, Thk. Meşhûr b. Hasen, Dâru İbn Afâf, h. 1417, c. III, s. 58.

⁸⁵ el-Karâfi, Şihâbu’d-Dîn, *Envâru’l-Burûk fî Envâi’l-Furûk*, c. II, s. 107.

⁸⁶ Ahmed er-Raysûnî, *Nazariyyetu’l-Mekâsid inde’l-İmâmi’s-Şâtibî*, ed-Dâru’l-Âlemiyye li’l-Kitâbi’l-İslâmî, 2. baskı, h. 1412, s. 330.

⁸⁷ Bkz. Muhammed b. Alî, *Tehzibu’l-Furûk ve’l-Kavâidu’s-Seniyye fî’l-Esrârî’l-Fıkhîyye*, c. I, s. 218.

⁸⁸ Bkz. Muhammed Alî, *Tehzibu’l-Furûk*, c. II, s.126.

gerekçesine zıt olan bir şey bulunmasından sakınmak mümkün olabilir. Aksi halde muharricın çabası boşa gider. Çünkü tahririn ana kaynağı fıkıhın furû meseleleridir. Ama mutlak müçtehit hakkında bu şart aranmaz, çünkü mutlak müçtehidin yapmış olduğu içtihadın neticesi furû meseleleri teşkil eder.⁸⁹

2- Muharricın başta kıyas konusu olmak üzere, fıkıh usulünün tüm konuları hakkında geniş bilgiye sahip olması gerekir. Önceden de ifade ettiğimiz gibi kişi kıyasta ne kadar becerikli ise tahriri de o kadar tam ve iyi olur.⁹⁰

3- Muharricın mezhebinin fıkıh usulüne ve kurallarına hâkim olması gerekmektedir. Muharricte bu bilginin şart olması mezhebin üzerine bina edildiği ve fikhî kurallarının içerisinde bulunduğu usulün tahririn kaynaklarında yer almasından kaynaklanır.⁹¹

Yine el-Karâfi bu bağlamda şöyle der: “Taklit edenler iki kısımdır: taklit ettiği kişinin mezhebini ve kurallarını iyiden iyiye bilen. Böyleleri kendi mezheplerine nispet edilmeye hak kazanırlar ve kendilerine şartlarıyla tahrir ve kıyas uygulamaları caizdir. Birde mezhep ve kurallarına hâkim olmayanlar. Böylelerine tahriri uygulamaları caiz değildir. Çünkü bunlar şerî bilgi sahiplerine nispeten kör hükmündedirler.”⁹²

4- Tahriri faaliyete geçirmesi durumunda muharricın mezhebin kurallarına ve usulüne imkan nispetinde bağlı kalmasıdır. Bağlı kalamıyorsa en azından bu kurallara tembihte bulunur. Çünkü sonuç itibarıyla muharricın fetvasını taklit eden kişi de o muharricın aşağısında bir taklitçidir.⁹³ Çünkü tahrir konusu bir kural yahut kendisine ait olmayan bir nass ise muharric imamını taklit etmiş olmaz.

ed-Dehlevî bu manada şöyle söylemektedir: “Muharricın görevi ashabının onu ifade edemediği, örfü bilenlerin ve edebiyatçıların onu anlamadığı sözü tahrir etmesidir. Muharricın ashabı bazen muharricın tahrir ettiği meseleden başka bir illet ortaya koyar. Zaten tahrir dediğimiz uygulama özünde müçtehidi taklit etmekten meydana gelmiştir. Dolayısıyla müçtehidin sözünün anlaşılmasıyla tahrir tam olur.”⁹⁴

5- Tahririnin sünnete muhalif olmaması için muharricın sünnetin geneline vakıf olması gerekir. Kur’ân’la alakalı meselelere vukufiyet de buna dâhildir. İmam ed-Dehlevî şöyle der: “Tahriri uygulayanlar gücü yettiği kadar sünnete aykırı söz söylemekten ve hadise yahut sahabe sözüne yorum katmaktan sakınır.”⁹⁵ Ancak ulemanın sözlerinden, muharricın Kur’ân ve Sünnet’in tamamına vakıf olmasının şart olmadığı anlaşılmaktadır. Zira onların ifadelerine göre Kur’ân ve Sünneti ihlal etmekle muharric imamından ayrılmış olur.⁹⁶

⁸⁹ Ahmed Abdu’l-Azîz, *Nûru’l-Basar fî Şerhi’l-Muhtasar*, taş baskısı, s. 5/19

⁹⁰ Muhammed b. Alî es-Senûsî, *Buğyetu’l-Mekâsid fî Hulasati’l-Merâsid* (yahut Kitâbu’l-Mesâilî’l-Aşr), Vizâratu’l-A’lâm ve’s-Sekâfe, Libya, 1968, s. 61.

⁹¹ Fahrettin Atar, *Fıkıh Usûlü*, İFAV., İstanbul 1988, s. 318.

⁹² el-Hattâb Ruaynî diye meşhur değil mi, Muhammed b. Muhammed, *Mevâhibu’l-Celîl*, Matbaatu’s-Seâde, h. 1328, c. VI, s. 96.

⁹³ Bkz. Ahmed b. Hamdân el-Harrânî, *Sifatu’l-Fetvâ ve’l-Müftî ve’l-Müstefî*, Neşru’l-Kütübi’l-İslâmî, 3. baskı; Ebû Zekeriyâ Muhyî’d-Dîn b. Şeraf en-Nevevî, *el-Mecmû’ Şerhu’l-Muhezzeb*, Thk. Muhammed Necib, el-Matbaatu’l-Mektebetu’l-Âlemiyye bi’l-Cefâle, s. 19.

⁹⁴ ed-Dehlevî, *Huccetullâhi’l-Bâliga*, c. I, s. 156.

⁹⁵ ed-Dehlevî, *Huccetullâhi’l-Bâliga*, c. I, s. 156.

⁹⁶ Bkz. el-İmâm Ebû Zekeriyâ, *el-Mecmû’*, c. I, s. 78; Ahmed el-Harrânî, *Sifatu’l-Fetvâ*, s. 19.

6- Şerî maksatları gözetici olması. Bu şart özünde İmam eş-Şâtibî tarafından ortaya konulmuştur. Kendisi Arapça bilgisinin şart olması açısından içtihadı iki çeşide ayırır: “Eğer nasslardan istinbat ediliyorsa içtihadta Arapça bilgisi şarttır. Ancak yorum yapılmıyorsa ve zarar/menfaat manaları gözetiliyorsa, bu takdirde Arapça bilgisi şart değildir. Burada gerekli olan şerî maksatların genel ayrıntılarını bilmektir.”⁹⁷

Bahsettiğimiz bu ikinci çeşit içtihat, müçtehit imamların ashabına nispet edilen içtihat türüdür.⁹⁸

Buraya kadar alimlerin zikrettiği genel şartlara değindik. Ancak bazı alimler kendilerine göre bazı özel şartların bulunması gerektiğini de söylemişlerdir. İbnu’s-Salâh, muharricin tahrir ve istinbat uygulamalarında eğitilmiş olmasını şart koşturmuştur.⁹⁹ Bu sözünü de kendisinden yorum yapmadan *et-Tahrîc* kitabının yazarı Elbâ Huseyn nakletmiştir.¹⁰⁰ Yalnız biz de bu şartın kaydedilmesi ve birkaç türe ayrılması gerektiğini düşünüyoruz. Çünkü sonuç itibarıyla söz konusu eğitim tahrir meydana gelmesi için şart kılınmaz. Yalnız şunu söyleyebiliriz: Muharric uygulamaya alıştıkça ve bunu tekrar ettikçe iş kendisine kolaylaşır. Muharricin tahriri gönül hoşluğu ile kabul edilir. İmam es-Senûsî (ö. 1276/1859)¹⁰¹ bazı âlimlerden şöyle nakletmektedir: “*Tahrir ilmi kadâ ilmi gibidir. Tahririn şartlarına haiz herkesin tahriri uygulaması kolay değildir. Bunun için ilk önce başka muharriclerin tahrirlerine kitaptan da olsa alışması gerekir.*”¹⁰²

4) Furûn Furû Üzerinden Tahriç Yapılması Yoluyla Nâzileyi Tanımak

Şüphe yok ki furûn furû üzerinden tahriç yapılması veya “mezhepte tahriç yapılması” ya da “mezhepte kıyas” şeklinde adlandırılan tahriç yöntemi Malikî müçtehitlerince pratikte en çok uygulanan tahriç yöntemidir. Bu, müçtehidin bir konuyu ya da problemi imamının benzer konudaki içtihadına bağdaştırarak meselenin hükmünü tespit ettiği bir yöntemdir. Yakub Elbâ Huseyn bunun için uzun bir tanım yapmıştır. O, şöyle demektedir: “*Konuyla ilgili olarak imamlardan bir nassın gelmediği ferî meselelerde tahriç esnasında hükmün illetinde ittifak etmişlerse, hüküm bakımından benzerlerine dahil edilmesi suretiyle imamların görüşlerini tanımaya götüren bir ilimdir. Ya da onların metinlerinin veya kavramlarının geneline dâhil edilmesi yahut da bunların, onun fiillerinden veya takrirlerinden onlara göre mutat yollarla alınması suretiyle imamların görüşlerini tanımaya götüren bir ilimdir. Bunun şartları ağırdır ve hükümlerin dereceleri vardır.*”¹⁰³ Bu çeşit tahriç “İmamın nassı üzerinden tahriç” olarak da bilinir. Şöyle bir tanım da yapılmıştır: “*Tahrir,*

⁹⁷ eş-Şâtibî, *el-Muvâfakât*, c. IV, s. 117.

⁹⁸ eş-Şâtibî, *el-Muvâfakât*, c. IV, s. 118.

⁹⁹ Ebû Zekeriyâ, Nevevî mi *el-Mecmû’*, c. I, s. 78.

¹⁰⁰ Elbâ Huseyn, *et-Tahrîcu inde'l-Fukahâi ve'l-Usuliyîn*, s. 335.

¹⁰¹ Bu zat Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî es-Senûsî el-Hattâbî'dir. Hicrî 1202 senesinde Mostaganem'de doğmuştur. Eserlerinden bazıları şunlardır: *el-Evâil*, *Buğyetu's-Sevli fi'l-İctihâd*, *Buğyetu'l-Mekâsid ve Hulâsatu'l-Merâsid*. Hicrî 1276 senesinde vefat etmiştir. Bkz. Abdu'l-Hayy b. Abdi'l-Kebîr, *Fihrisu'l-Fehâris ve Mu'cemu'l-Meâcim ve'l-Müşeyhât ve'l-Müselselât*, el-Matbaatu'l-Cedide, h. 1347, c. II, s. 373-381.

¹⁰² es-Senûsî, Muhammed b. Alî, *el-Mesâilu'l-Aşr el-Müsemmâ Buğyetu'l-Mekâsid ve Hulâsatu'l-Merâsid*, Matbaatu'l-Muâhid, Mısır, s. 26.

¹⁰³ Bâhüseyn, *et-Tahrîc inde'l-Fukahâi ve'l-Usuliyîn*, s. 187.

nassa dayalı bir hükümden, içinde nassa dayalı bir hükmün olmadığı bir meselenin hükmünü çıkarmaktır."¹⁰⁴

Bilinmektedir ki, imamların belirli bir bağlamda fetva verdikleri birçok içtihatı vardır. Bu da imamların nâzilenin koşullarına göre içtihat bulduklarını gösterir. Onların fetvaları furûun furû üzerinden tahriç edilmesi olarak kabul edilebilir. Bunlar, gelecekle ilgili nevâziller olduğu zaman bunlarla hükümler, istinbat etmek için kıyas edilebilecek şekildedir. Sonradan gelen fakih, problemin hükmünü benzer nevâzillerle veya yeni çıkan problemle bir şekilde ortak paydası olan nevâzillerle ilgili daha önceden hüküm veren imamların içtihatları üzerinden tahriç edebilir.

Gerek fetvaya ayrılmış kitaplarda olsun, gerek içtihat ve taklit araştırmaları ile ilgili fıkıh kitaplarında olsun, hatta fakihlerin kitaplarına serpiştirilmiş konuların içinde olsun, fakihlerin ve usulcülerin önem verdikleri bu çeşit tahriç, diğerlerinden daha fazla olduğunu söylemek mümkündür.¹⁰⁵

Vakaların hükümleri ile ilgili olarak mezhep imamından nakledilen bu furûata dair hükümler, hayatın çeşitli yönlerinde yeni çıkan vakaları ve problemleri tam kapsayıcı değildir. Bu durum, mezhep tabilerini kendi zamanlarında vuku bulan nevâzille ilgili hükümleri, onun benzerlerine göre veya fıkıh kitaplarında mezhep imamlarına ait olan yazılı furû arasından onunla ortak yönü bulunanlara göre tahric yönelmiştir. Biz, nevâzil kitaplarında bunları daha çok Malikî âlimlerinde özellikle de İslâm Mağrib Malikîlerinde görüyoruz.

5) Furûun Furû Üzerinden Tahriç Edilme Yöntemleri

Bu konuda Malikî âlimlerin, imamın metinleri üzerinden veya geçmiş meselelerden tahriç etmek suretiyle, nevâzille ilgili hükümleri tanımaya götüreceği çeşitli yöntemleri vardır.

Tahriç faaliyetinde bulunacak kimsenin, illet benzerliği olan meseleleri tespit edip mezhep imamının konuyla ilgili görüşü bağlamında hükme varabilmesi için aşağıda zikredeceğimiz hususlara riayet etmesi gerekmektedir:

1) Üzerinden tahriçte bulunulan furûun İmama nispet edildiğini ve imamın bu furû için hükümde bulunduğunu ortaya koymak. Furûun imama nispetini ortaya koyduktan sonra onunla ilgili hükmü ortaya çıkarır.

2) Konunun ortaya çıkarılması ve üzerinden tahriçte bulunulacak meselenin araştırılıp tespit edilmesi. Şöyle ki; müçtehid, üzerinden tahriçte bulunulacak olan meselenin muhtemel illetlerini araştırır, onları gözden geçirir ve tercih edilen illeti ortaya çıkarır.

3) Tahriç edilen meselede de aynı illetin olduğunu doğrulamak suretiyle konu araştırması yapar. Müçtehit, üzerinden tahriçte bulunulan meselede tespit ettiği illetin hükmünün araştırılan meselede de olup olmadığını doğrular.

4) Tahriç edilen meselenin hükmünün çıkarılması: Tahriç edilen meselede aynı illetin varlığı doğrulandıktan sonra müçtehit, tahriç işleminin meyvesini almaya yönelir. O da: Her iki meselede de aynı illetin olduğu doğrulandıktan sonra hükmün, üzerinden tahriçte bulunulan meselenin hükmü ile kıyaslanarak verilmesidir.

Çağdaş nevâzil kitaplarına göz attığımız zaman, Mâlikîlerde nevâzil hükümleri konusunda içtihat bulunanların nezdinde pratik olarak fikha dayalı

¹⁰⁴ İbrahim b. Ali b. Ferhun, *Keşfü'n-Nikâbi'l-Hâcib min Mustalah İbnü'l-Hâcib*, thk. Ebu Fâris ve Abdüsselâm Şerîf, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 1. bsk., 1990, s. 104.

¹⁰⁵ Elbâ Hüseyin, *et-Tahrîc İnde'l-Fukahâi ve'l-Usûliyyîn*, s. 6.

tahriç çeşitlerinin çoğunun, furûun furûdan tahriç edilmesi şeklinde olduğunu görürüz. Bu da hükmü tespit edilmeye çalışılan meselenin, imamın metinlerindeki benzer bir meseleye ilhak edilmesi, bir başka deyişle o meselenin hükmünü alması anlamına gelir.

Vakaların hükümleri ile ilgili olarak mezhep imamından nakledilen fikhî meseleler, hayatın çeşitli yönlerinde meydana gelen yeni nevâzillerin ve vakaların tamamını kuşatıcı değildir. Bu durum da, mezhep tabilerini kendi zamanlarına ait çağdaş nevâzillerin hükümlerini fikhî kitaplarında geçen ve mezhep imamlarının dile getirdikleri meselelere benzeyen meseleler ya da onlarla bir ortaklığı olan meseleler üzerinden tahriç etmeye sevk etmiştir.

6) Mezhep İmamlarının Görüşleri Üzerinden Tahriçte Bulunmak

Bunun İki yöntemi vardır. Bu yöntemlerden ilki doğrudan kurucu imamın sözüne dayanarak tahric faaliyetinde bulunmaktır ki bu yöntem de temelde iki şekilde ortaya çıkar. Bu şekillerden ilki sahih bir senetle kurucu imamdan nakledilen kavillere istinaden yapılan tahric faaliyetidir. İkincisi ise öğrencilerinin ve arkadaşlarının kurucu imamdan telakki ettikleri hükümlere istinaden yapılan tahric faaliyetidir. Bahse konu ikinci yöntem ise kurucu imamın sözlerinden dolaylı olarak anlaşılan hükümlere istinaden yapılmaktadır. Biz öncelikle birinci yöntemin birinci şekline değineceğiz. Doğrudan imamın sözlerine istinaden yapılan tahric faaliyeti olarak nitelendirdiğimiz birinci yöntemin birinci şekli aşağıda ayrıntılı bir şekilde inceleyeceğimiz üzere dörde ayrılır.

1) Doğrudan imamın açık sözü üzerinden tahriçte bulunmak: İmamın yazılı sözleri, müçtehidin mezhep imamının görüşlerini tanınmasına ve tahriçte bulunmasına yardımcı olacak en önemli kaynaklardan sayılır. Fakihlerin ve usulcülerin “imam üzerinde görüş belirtmiştir” sözü, açıkça onun lafızlarıyla bu konuya delil teşkil etmesi anlamına gelir. Ama “imamın sözünden çıkan mana budur” sözü ise, lafızlarıyla açık olmayan bir şekilde bu konuya delil teşkil etmesi anlamına gelir.

Bu sözleri ve bize geliş yollarını bilmenin iki yolu vardır:

Birinci yol: Gerek kitap gerekse de risaleler şeklinde olsun, kendisine nispet edilen ve kendisinden sahih bir yolla rivayet edilen eserlere bakmak suretiyle olur. Bu risâlelerde ve kitaplarda kendisine nispet edildiği sabit olan görüşlerin ona nispeti de sahihtir. Örnek: İmam Malik’in *el-Muvatta*’sı. Bunun örneği, Muhammed b. Uleyş (Ra)’in¹⁰⁶ zikrettiği şu sözdür: “*At, katır ve eşek gibi dışkı haram kılınan veya aslan ve kedi gibi dışkı mekruh kılınanın gübresi gibi temizliğe elverişli olmayan şeyin satışı caiz değildir.*”¹⁰⁷

Bennâni şöyle demiştir: “*İbnu’l-Kâsım’ın bu dışkıları yasak sayması görüşü, İmam Malik’in bozuk yemek artığının¹⁰⁸ satışının yasak olduğu yönündeki görüşüne kıyasladır.*” İbn Arafé ise dışkının satışı konusunda üç görüş zikretmiştir. İbnu’l-Kâsım’ın İmam Malik’in bozuk yemeğin satışını caiz

¹⁰⁶ Bu kişi, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Uleyştir. Eserlerinden bazıları şunlardır: “*Şerhu Muhtasarı Halil*”, “*Şerhu alâ Mecmû’l-Emir*”. Hicri 1299’da vefat etti. Bkz. Hayruddin Zerkli, *el-A’lâm*, Dâru’l-İlim li’l-Melâyîn, 6. bsk., Beyrut, Lübnan, 1984, VI, s. 19-20.

¹⁰⁷ Bu, hayvanların dışkısıdır. Toprağı gübrelemede ve mahsülü iyileştirmede kullanılır.

¹⁰⁸ Bu, bozuk yemek artıklarıdır.

görmemesine kıyasla dışkıyı da caiz görmemesi bunlardan birisidir.¹⁰⁹ Burada dışkı satışının sahih olmamasını, bozuk yemek üzerinden tahriç etmişlerdir. Bu da her ikisinde de illetin benzer olması sebebiyledir ki bu illet de pis olma durumudur. Mezhep imamının bozuk yiyeceğin satışının caiz olmadığı yönündeki açık sözü onun pis olması sebebiyledir.

2) İmamın sözünün manası: Müçtehit bu durumda geçmiş yöntemlere tabi olarak imamın sözünün manası üzerinden tahriçte bulunur. Ancak burada problem, bu mananın doğrulanması meselesidir. İmamın sözünden bu anlam çıkar mı yoksa çıkmaz mı? meselesidir. Karâfi bunu şu sözüyle izah etmiştir: “*Malumdur ki tahriç, asıl sahibinin iradesine uygun da olabilir aykırı da olabilir. Hatta aslın üzerinden tahriç edilen şey ona arz edilse onu kabul etmeyebilir.*”¹¹⁰ Bu doğrulama genellikle tahriçte olması gerekir. Ancak o özellikle mana ile veya imamın fiili ya da takriri ile delil getirmede kendini gösterir.

3) İmamın mezhebi üzerinden tahriçte bulunmak: Bu yolla müçtehit, belli bir meselede imamın takip ettiği yola kıyaslar. Denilebilir ki bu, imamın açık sözü veya manası üzerinde kıyas yapmaktan daha geneldir. Çünkü imamın mezhebinin içine fiilleri ve takrirleri de girer. Bu duruma örnek olarak şu nakli verebiliriz: İbn Rüşd el-Ced şöyle demiştir: “*Evlilikte şart koşma konusuna gelince¹¹¹ bu; ben seninle şu şu şartlarla ve şunları yapmaman şartıyla evlenmeyi kabul ediyorum demesidir. İmam Malik’e göre bu şart bu şekilde bağlayıcı değildir. Bu görüşe ve onun mezhebine kıyasla nikâh zifaktan önce fesh olurken, zifaktan sonra sabit olur. Bu takdirde kadının mehri misilden veya daha önce koca adayıyla anlaştığı mehirden daha fazlasını alma hakkı doğar. Çünkü o (kadın) onunla evlenmeye ancak ileri sürdüğü şartlarla razı olmuştur. Şartlar adamı bağlamazsa, kadının razı olduğu mehir de kadını bağlamaz.*”¹¹²

İbn Rüşd el-Ced zevcenin şart koşarak ‘*seninle şu şu şartlarla, şunu şunu yapmaman şartıyla evlenmeyi kabul ediyorum*’ şeklinde söylediği sözden tahriçte bulunmuştur. Bu görüşe ve onun mezhebine kıyasla nikâh zifaktan önce fesholur, zifaktan sonra sabit olur. Bu durumda kadın mehri misilden daha fazlasına müstahak olur.

4) İmamın dayandığı illet üzerinden kıyasta bulunarak tahrir yapmak: Bazen imam aralarında illet birliği oluşturarak furûyu asılla kıyaslar. Sonra meselenin hükmünü verir. Bu imamın içtihat ettiği vakaya benzer şartlar oluştuğu zaman müçtehid imamın dayandığı illet üzerinden kıyaslama yapar. Yani imam bir meseleyi ortak illete sahip bir asıl üzerinden kıyaslar. İmamın bağlantı kurduğu asıl ve furûya benzer bir şekilde, müçtehit furûyu asıl üzerinden kıyaslarken başka bir illet çıkararak tahrirte bulunur.

Bunun örneği İbn Rüşd Ced’in zikrettiği şu sözdür: “*Yağ çıkarmak için suyun sütle karıştırılmasının cevazı ile ilgili olarak Sehnûn’un nezdinde İmam Malik’in illeti sahih olunca, bunu sirke yapmak için suyun meyve suyuyla karıştırılması ile kıyasladı. Dolayısıyla onun illetine itibar etmeksizin sırf sözü üzerinden değil, ancak illeti üzerinden kıyaslama yaptı. İmam Malik’in sözü*

¹⁰⁹ Muhammed Illîş, *Menhu'l-Celil*, Dâru'l-Fikri, Lübnan, Beyrut, 1409/1982, IV, s. 452.

¹¹⁰ Karâfi, *ez-Zehira*, thk., Muhammed Ebu Habze ve Saïd A'râb ve Muhammed Haccî, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1. bsk., Beyrut, 1994, V, s. 35.

¹¹¹ Arapça ifadede evlilikte koşulan şartlar kastedilmektedir.

¹¹² İbn Rüşd Ced, *el-Mukaddemâtü'l-Mümeheedât*, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1. bsk., Beyrut, Lübnan, 1408/1988, I, s. 484.

üzerinden kıyaslama yaparak söylediği sözün manası, İmam Malik'in söylediği sözün illeti üzerinden yaptığı kıyaslamadır. Bu, İmam Malik için nass olarak gerçekleşmiştir. Mevcut durum Sehnûn'un sözünün kıyaslanmasının sahih olduğuna delildir.¹¹³ Sehnûn, sirke elde etmek için suyun meyve suyu ile karıştırılmasının caiz olmasını İmam Malik'in yağ çıkarmak için suyun sütle karıştırılması konusundaki sözü üzerinden tahric etmiştir. Malik'in bu sözü, üzerinden tahricte bulunulan furûdur.

Birinci yöntemin ikinci şekli: İlmi kendilerinden alan arkadaşlarının veya öğrencilerinin naklettikleri şeyler. Bu yol, mezhebin nasslarını ve görüşlerini tanımak için onların eserlerinden sonra en iyi yoldur.

İkinci yöntem: İmamın nassının manası. Bu, sarîh naslardan farklıdır. İki kısma ayrılır: Bunlar, mefhûm-u mavâfakat ve mefhûm-u muhalefettir. Birincisinin delil olduğu konusunda ittifak vardır. İmamların mezheplerini nass olarak tanımak için doğru bir yoldur. İkincisi mefhûm-u muhalefettir. Mefhumu muhalefet de cumhûra göre delildir. Ancak Hanefiler mefhumu muhalefeti kabul etmezler.¹¹⁴ Zira onlar, Şâri'in metinlerinde dahi mefhûm-u muhalefeti delil olarak görmezler.¹¹⁵

SONUÇ

Fikhî tahric nevazil denen meselelerin hükmünü tespit etmek için kullanılan en meşhur yollardan biridir. Nevazil tanımlamasıyla ifade ettiğimiz meselelerden maksadımız, dört mezhep imamlarından daha sonraki bir dönemde ortaya çıktığı için bu imamlar tarafından haklarında hüküm verilmemiş meselelerdir. Çalışmamız esnasında ulaştığımız bazı neticeleri şöyle sıralayabiliriz:

- 1) Furûun Furûa tahrici Mâlikîlerin çoğunluğuna göre caizdir.
- 2) Mezheplerin gelişmesi, yayılması ve günümüze taşınmasında tahric faaliyetinin payı büyüktür.
- 3) Fetvalarındaki tesiri dikkate alındığında Mâlikî fakihleri için tahricin özellikle nevazil denen meselelerde önemli bir fonksiyonu olduğu görülmektedir.
- 4) Tahric faaliyetinin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için uyulması gereken kurallardan bazıları şunlardır: Tahric yapanın tahric faaliyetiyle ilgili bütün şartlara sahip olması, ihtiyatlı olması ve şerî maksatlara riayet etmesi, tahrici imamının onu belirttiği illet üzere kurgulaması, kendisine istinaden tahric yapılan bir rivayetin ondan daha kuvvetli bir rivayetle gelişmemesi.

¹¹³ İbn Rüşd Ced, *el-Beyân ve't-Tahsîl*, thk. Muhammed Hacı ve diğerleri, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2.bsk., Beyrut Lübnan, 1408/1988, IX, s. 359.

¹¹⁴ Ancak müteahhirîn Hanefilerin cumhuru mefhumu muhalefetle amel etmenin caiz olduğunu söylemişlerdir. Müelliflerin sözlerinden ve insanların konuşmalarından onun delil olduğu ve onunla amel edilebileceği anlaşılmaktadır. Onlara göre nassların mefhumlarının aksine, ittifak üzere gelen rivayetlerde mefhum muteberdir. Şüphe yok ki onlara göre nass, mantûkun hükmüne delildir. Sükût etmeye gelince, nass ona delil teşkil etmez, ancak başka bir delilden yararlanılır. Bkz. Muhammed Alâü'd-Dîn b. Ali Haskefi, *ed-Dürrü'l-Muhtâr Şerhu Tenvîri'l-Besâr fî Fikhi Mezhebi'l-İmam Ebi Hanife*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, Lübnan, 1386, I, s. 111.

¹¹⁵ Bk. İfâf bnt. Muhammed, *Eseru'l-Kavâidi'l-Fikhiyye fî Tahrîci Nusûsi 'ş-Şâri*, s. 166.

Nevazil denen meselelerde tahrir faaliyetinin büyük ve önemli bir faaliyet olduğunu göz önünde bulundurarak, ilgili faaliyeti yürütecek akademisyenlerin aşağıda sıralayacağımız hususlara dikkat etmesi gerektiği kanaatindeyiz.

A) Nevazil fikhını ve tahrir yöntemini araştırmaya ehemmiyet göstermek.

B) Usûlcülerin uyguladığı sahih yöntemin doğru şekilde anlaşılması ve uygulanması için araştırmacıları çağdaş ne vazil meseleleri öğrenmeye sevk etmek.

C) Araştırmacıları çağdaş meseleler hususunda usûl ve erkanına uygun şekilde fikhî tahriri öğrenmeleri için yönlendirmek.

D) Kütüphanelerde tahkik edilmeyi bekleyen ne vazile dair yazmalara önem vermek.

E) Lisansüstü öğretimde teorik ve pratik açıdan araştırmaya değer ne vazil meseleler ortaya koymak. Bununla birlikte ibadet ve muamelat gibi hususlarda âlimlerin ortaya koydukları eserleri gün yüzüne çıkarmak.

KAYNAKLAR.

Abdu'l-Hayy b. Abdi'l-Kebîr, *Fihrisu'l-Fehâris ve Mu'cemu'l-Meâcim ve'l-Müşeyhât ve'l-Müselselât*, el-Matbaatü'l-Cedîde, h. 134.

Abdullah b. İbrahim el-Alevî eş-Şenkîti, *Neşru'l-Benûd alâ Merakî's-Suûd*, Thk. Muhammed Bîb, yy, h. 1425.

Abdullah b. İbrahim Alevî Şenkîti, *Neşru'l-Bunûd alâ Merâği's-Suûd*, Fas Krallığı Hükümeti ve B.A.E. Hükümeti arasında ortak Neşru't-Turâsi'l-İslâmî Komisyonu gözetiminde basılmıştır, ty.

Abdülaziz el- Halîfi, *el-İhtilâfu'l-Fikhî fî Mezhebi'l-Mâlikî Mustalahâtuhu ve Esbêbuhu*, h. 1414.

Ahmed Abdu'l-Azîz, *Nûru'l-Basar fî Şerhi'l-Muhtasar*, Taş baskı, ty.

Ahmed b. Hamdân el-Harrânî, *Sıfatu'l-Fetvâ ve'l-Müftî ve'l-Müsteftî*, Neşru'l-Kütübi'l-İslâmî, 3. Baskı, ty.

Ahmed el-Vanşarîsî, *Mi'yâru'l-Mu'rab*, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, ty.

Ahmed er-Raysûnî, *Nazarîyyetu'l-Mekâsid inde'l-İmâmi's-Şâtîbî*, ed-Dâru'l-Âlemîyye li'l-Kitâbi'l-İslâmî, 2. Baskı, h. 1412.

Ahmed Muhtar Ömer, *Mu'cemu'l-Lugati'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra*, Alemü'l-Kütüb, h. 1429.

Ahmet Muhtar Abdu'l-Hamîd, *Mu'cemu'l-Lugati'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra*, Âlemü'l-Kütüb, h. 1429.

Âmidî, Ebu'l-Hasan Ali b.Ebî Ali, *el-Ahkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, talik: eş-Şeyh Abdurrezzak Afîfî, Müessesetü'n-Nûr, h. 1389.

Bekir Ebû Zeyd, *el-Medhalü'l-Mufassal ilê Fikhî'l-İmâm Ahmet b. Hanbel*, Dâru'l-Âsime, h.1417.

Burhâneddin, en-Neffâtî, *Tahrîcu'l-Furû ale'l-Furû inde'l-Mâlikîyye*, Muhâdarâtü'l-Mültakâ es-Sêmin li'l-Mezhebi'l-Mâlikî.

Ebû Abdillâh el-Mâzerî, *Şerhu't-Telkîn*, thk. Muhtar es-Selâmî, Dâru'l-Mağribi'l-İslâmî, 2008.

Ebû Abdillâh eş-Şerîf et-Tilmistânî, *Miftâhu'l-Usûl fî Binâi'l-Furû ale'l-Usûl*, thk. Ahmet Halefu'l-Allah, el-Cezîra li'n-Neşri ve't-Tevzî', Mısır, t.y.

Ebû İshâk eş-Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, thk. Meşhûr b. Hasen, Dâru İbn Afâf, h. 1417.

Ebu Said el- Berâzeî, *et-Tehzib fî İhtisâri'l-Müdevvene*, thk. Muhammed Emin b. Muhammed Sâlim b. Eş-Şeyh. yy, ty.

Ebû Zekeriyâ Muhyî'd-Dîn b. Şeraf en-Nevevî, *el-Mecmû' Şerhu'l-Muhezzeb*, thk. Muhammed Necib, el-Matbaatu'l-Mektebetü'l-Âlemiyye bi'l-Cefâle, ty.

Ebû'l-Abbâs Ahmed el-Hilâlî, *Nûru'l-Basar Şerhu Hitbeti'l-Muhtasar li Halîl*, Mektebetü'l-İmam Malik, 2007.

Ebû'l-Fellâh b. İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb fî Ahbâri Men Zeheb*, thk. İhyâu't-Türâsi'l-Arabî komisyonu, Dâru'l-Âfak, Beyrut, t.y.

Ebûbekir b. Dureyd, *Cemheretü'l-Lüga*, thk. Remzi Münîr, Dâru'l-İlim li'l-Melâyîn, Beyrut, 1987.

ed-Dehlevî, *el-İnsâf Fî Beyâni Esbâbi'l- İhtilâf*, thk. Dr. Abdulfettah Ebû Gudde, Dâru'l- Nefâis, Beyrut, 3. Baskı, 1986.

ed-Dehlevî, *el-İnsâf Fî Beyâni Esbâbi'l- İhtilâf, tah. Dr. Abdulfettah Ebû Gudde, Dâru'l- Nefâis, Beyrut, 3. Baskı, 1986.*

ed-Dehlevî, *Huccetullâhi'l-Bâliga*. Huccetullah el-Bâliğa, Dâru'l-Meârif, Beyrut- Lübnan, ty.

el-Cevherî, İbrâhim b. Hammâd, *Sihâh*, thk. Ahmet Abdulgafûr Attâr, , Dâru'l-İlim li'l-Melâyîn, Beyrut, 4. Baskı, h. 1407.

el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-Ayn*, Thk. Mehdî el-Mahzûmî – İbrahim es-Semirâî, Dâru'l-Hilal.

el-Hattâb er-Ruaynî, *Mevâhibu'l-Celîl fî Şerhi Muhtasari Halîl*, Dâru'l-Fikr, 3. Baskı, h. 1412.

el.Hattâb er-Ruaynî *Mevâhinü'l-Celîl fî Şerh-i Muhtasar Halil*, Dâru'l-Fikr, 3. Baskı, h. 1412.

el-Hattâb er-Ruaynî, *Şerhu İbn Nâcî't-Tenûhî alâ Metni'r-Risale*, Thk. Ahmed el-Mezîdî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, h. 1428, c. I.

el-Hattâb, Muhammed b. Muhammed, *Mevâhibu'l-Celîl*, Matbaatu's-Seâde, h. 1328.

Ebu Zekeriyâ Muhyiddin b. Şeref Nevevî, *el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb*, thk. Muhammed Necib, el-Matbaatu'l-Mektebetü'l-Âlemiyye bi'l-Cefâle, ty.

el-Kâdî Abdu'l-Vehhab el-Bağdâdî, *el-Meûnetu alâ Mezhebi Allâmi'l-Medine*, Thk. Hamîş, el-Mektebetü't-Ticâriyye, Mekketü'l-Mükerreme, ty.

el-Karâfî, Şihâbu'd-Dîn, *Envâru'l-Burûk fî Envâi'l-Furûk*, yy, ty.

el-Karâfî, Şihâbu'd-Dîn, *ez-Zehîra*, Thk. Muhammed Ebû Hubze, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrût, 1994.

el-Karâfî, Şihâbu'd-Dîn, *Temyîzu'l-Fetâvâ mine'l-Ahkâm*, el-Envâr, ty.

el-Lahmî, Ebû Hasen, *et-Tefsîra*, Thk. Ahmed Necib, Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, Katar, h. 1432.

el-Mukrî, Ebû Abdillâh Muhammed, *Kavaidu'l-Fikh*, Thk. Muhammed ed-Derdâbî, Daru'l-Hadîs, 1980.

es-Senûsî, Muhammed b. Alî, *el-Mesâilu'l-Aşr el-Müsemma Buğyetu'l-Mekâsid ve Hulâsatu'l-Merâsid*, Matbaatu'l-Muâhid, Mısır.

eş-Şâtibî, *el-Muvâfakât* thk. Meşhur b. Hasen, Dâru İbn İfâf, h. 1417.

eş-Şerîf et-Tilmisânî, *Miftâhu'l-Usûl fî Binâi'l-Furûi ale'l-Usûl*, thk. Ahmed Halefullah, el-Cezîre li'n-Neşr ve't-Tevzî, Mısır, ty.

Fahrettin Atar, *Fıkıh Usûlü*, İFAV., İstanbul, 1988.

Halil b. Ahmet el-Ferâhidî, *el-Ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî, Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, t.y.

- Halil b. İshâk, *et-Tevzih fi Şerhi'l-Muhtasar li-İbni'l-Hâcib*, thk. Ahmet b. Abdulkerim, Merkez-i Necibe Veyh li'l-Mahtûtât ve Hizmeti't-Türâs, ty.
- Hamza Aktan, *Klasik Fıkıhta Usûl ve Pratik Karşılaştırması, İslam Fıkıhını Nasıl Anlamalıyız*, Kurav Yayınları, Bursa 2006.
- Hayreddin ez-Zerkeli tercümesi, *el-A'lâm*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 5. Baskı, 1980.
- Hayruddin Zereklî, *el-A'lâm*, Dâru'l-İlim li'l-Melâyîn, 6. Baskı, Beyrut, Lübnan, 1984.
- Ifâf bnt. Muhammed, *Eseru'l-Kavâidi'l-Fıkhiyye fi Tahrîci Ahkâmî'n-Nevâzil, Dirâse Te'siliyye Tatbikiyye alâ Nevâzili'l-Mer'e*, Doktora tezi, Ümmü'l-Kurâ Ün., İslâmî Araştırmalar ve Şeriat Fak., Arabistan, 1436.
- İbn Ferhûn, *Keşfü'n-Nikâbi'l-Hâcib*, thk. Hamza Ebu Fâris ve Abdüsselâm Şerîf, Dâr-u Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1990.
- İbn Ferhûn el-Ya'merî hakkındaki tercüme, *ed-Dibâcü'l-Mezheb*, thk. Muhammed el-Ahmedî, Dâru't-Türâs li't-Tab'i ve'n-Neşr, Kâhire.
- İbn Ferhûn, *Keşfu'n-Nikâbi'l-Hâcib an Mustalahi İbni'l-Hâcib*, Thk. Hamza Ebû Fâris; Abdusselam eş-Şerîf, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrût, 1990.
- İbn İshâk, *et-Tevzih fi Şerhi'l-Muhtasar libni'l-Hâcib*, thk. Ahmed b. Abdülkerim, Merkez-ü Nuceybeviyye li'l-Mahtûtât ve Hidmetü't-Türâs, ty.
- İbn Rüşd Ced, *el-Beyân ve't-Tahsîl*, thk. Muhammed Hacı ve diğerleri, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2. Baskı, Beyrut Lübnan, 1408/1988.
- İbn Rüşd el-Ced, *El-Mukaddemâtü'l-Mümehhedât*, Thk. Muhammed Hacı, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrût, h. 1408.
- İbn Rüşd el-Hafid, *ed-Darûriyyu fi Usûli'l-Fikh*, Thk. Cemalu'd-Dîn el-Alevî, Dâru'l-Arabî'l-İslâmî, Beyrût, 1994.
- İbn Rüşd, *el-Beyân ve't-Tahsîl*, Thk. Muhammed Hacı, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrût, 2. Baskı, h. 1408.
- İbn Rüşd, *el-Mukaddimâtü'l-Mümehhedât*, thk. Muhammed Hacı, Dârû'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, h. 1408
- İbn Şâş, *Akdü'l-Cevâhiri's-Semîne*, thk. Hamîd Muhammed, Dâru'l-Mağribi'l-İslâmî, Beyrut, h. 1423.
- İbn Teymiye, Takıyuddin Ebu'l-Abbâs Aḥmet ibn Abdi'l-Halîm ibn Abdu's-Selâm, *el-Müsevve'de fi Usûli'l-Fikh*, Matbaatü'l-Medenî, Mısır, h. 1384.
- İbn Yûnus, *el-Câmi li Mesêli'l-Müdevvene ve'l-Mühtelita*, thk. Ebu'l-Fadl ed-Dimyâtî, Beyrut-Lübnan, ty.
- İbnu'l-Arabî, *el-Ahkâm'ul-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, h. 1424.
- İbrahim b. Ali b. Ferhun, *Keşfü'n-Nikâbi'l-Hâcib min Mustalah İbnü'l-Hâcib*, thk. Ebu Fâris ve Abdüsselâm Şerîf, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1990.
- İsmail Neffâz, *Tahrîcu'l-Kavâidi'l-Makâsidiyye ve Elyëtü'n-Nazari'l-İcrâiyye*, Dirâsetün fi'l-Menhec, ty.
- Kâdî İyâz, *Tertîbü'l-Medârik ve Takribü'l-Mesâlik*, thk. Saîd A'râb, Matbaatu Fedâleti'l-Muhammediyye, 1983.
- Karâfî, *Envâru'l-Burûk fi Envâi'l-Furûk*, yy, ty.
- Karâfî, *ez-Zehira*, thk., Muhammed Ebu Habze ve Saîd A'râb ve Muhammed Haccî, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1994.
- M. Esat Kılıçer, "Ashâbü't-tahrîc", DİA, İstanbul 1991.
- Merâbitü's-Şenkîti, *Merâkiyyü's-Suûd*, thk. Muhammed Muhtar eş-Şenkîti, Mektebetü İbn-i Teymiye, Kahire, h. 1413.

Muhammed Alâü'd-Dîn b. Ali Haskefi, *ed-Dürrü'l-Muhtâr Şerhu Tenvîri'l-Besâr fî Fıkhî Mezhebi'l-İmam Ebi Hanîfe*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, Lübnan, 1386.

Muhammed Ali, *Tehzîbü'l-Furûk ve'l-Kavâidu's-Sitte fî'l-Esrâri'l-Fıkhîyye*, Kitâbu'l-Furûk eserinin haşiyesidir. Vizâratü'ş-Şuûni'l-İslâmiyye ve'l-Evkâf ve'd-Da've ve'l-İrşâd, Suûdiyye, 2010.

Muhammed b. Ali es-Senûsî, *Buğyetü'l-Mekâsid fî Hulasati'l-Merâsid* (yahut Kitâbu'l-Mesâilî'l-Aşr), Vizâratu'l-A'lâm ve's-Sekâfe, Libya, 1968.

Muhammed b. Ali, *Tehzîbü'l-Furûk ve'l-Kavâidü's-Sitte fî'l-Esrâri'l-Fıkhîyye ve Hiye Hâmiş alâ Kitâbi'l-Furûk*, İslâmî İşler, Vakıflar, Davet ve İrşat Bakanlığı, Arabistan, 2010.

Muhammed Ebû Zühre, *Mâlik Hayâtuhu ve Asruhu Ârâuhu ve Fikhuhu*, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, ty.

Muhammed el-Hacevî, *el-Fikru's-Sâmî fî Târîhi'l-Fıkhî'l-İslâmî*, tahrîç: Dr. Abdülaziz b. Abdülfettah Kârî, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Medine, h. 1396.

Muhammed Uleyş, *Menhu'l-Celîl*, Dâru'l-Fikir, Lübnan, Beyrut, 1409/1982.

Muhammed b. Muhammed Mahlûf, *Şeceratü'n-Nûri'z-Zekiyye fî Tabakâti'l-Mâlikîyye*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 2. Baskı, Beyrut, Lübnan, 1349.

Muhammed Osmân Şebîr, *el-Kavâidu'l-Kullîyye ve'd-Davâbitü'l-Fıkhîyye fî'ş-Serîati'l-İslâmiyye*, Dâru'n-Nefâis, Ürdün, 2. Baskı, 2007.

Muhammed Riyâd, *Usûlu'l-Fetvâ ve'l-Kadâ fî'l-Mezhebi'l-Mâlikî*, Matbaatu'n-Necâh ed-Dâru'l-Beydâ, 2010.

Muhammed Yahyâ el-Velâfî, *Fethu'l-Vedûd Şerhu Merâkî's-Suûd*, Matbaatu'l-Mevlevîyye, Fas/Mağrib, h. 1327.

Muhammed Yahyâ el-Velâfî, *Fethu'l-Vedûd Şerhu Merâkî's-Suûd*, Matbaatu'l-Mevlevîyye, Fas/Mağrib, h. 1327.

Müfessir Kahtânî, *Menhecü İstihrâci'l-Ahkâmi'l-Fıkhîyye li'n-Nevâzil*, ty.

Nevvâr b. Şelî, *Nazariyyetü't-Tahrîc fî'l-Fıkhî'l-İslâmî*, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, h. 1431.

Nezîr Hammâd, *Tahrîcu'l-Furû ale'l-Furû inde'l-Mâlikîyye*, Dirâsetü Te'sîliyye mea Nezec-i Tatbîkiyye, Filistin Üniversitesi, ty.

Nureddin Hammâdî, *Davâbitü't-Tahrîci'l-Fıkhî fî'l-Mezhebi'l-Mâlikî*, Muhâdarâtü'l-Mültekâ ed-Düvelî es-Sâmin li'l-Mezhebi'l-Mâlikî.

Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cem-ü Kabâilî'l-Arab*, Müessesetü'r-Risâle, 5. Baskı, Beyrut, 1885.

Saddam Muhammedî, *Tahrîcü'l-Furû ale'l-Furû*, Nemâzic Tatbîkiyye min Tabsîrati'l-Lahmî, Mastrî tezi, Cezayir, Tilmesan Üniversitesi, 2015-2016.

Şihâbuddîn en-Neferâvî, *el-Fevâkihü'd-Devvânî alâ Risâleti İbn Ebî Zeyd el-Kayrevânî*, Dâru'l-Fikir, h. 1415.

Yakub b. Abdülvehhab Bâhüseyyin, *et-Tahrîc Inde'l-Fukahâ ve'l-Usûliyyîn*, *Dirâse Nazariyye Tatbîkiyye Te'sîliyye*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1414.

Yıldız, Rifat, *İbnü'l-Kâsum'ın Endülüs Mâlikî Fıkh Ekolüne Etkisi*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (DÜSBED), 2016, Yıl 8, S. 17, s. 156-171.